

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

ניסן - תשע"ד

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:
אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נדפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת ח"

"ארחות המוסר"

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לייבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

יוצא לאור לזכוי הרבים

לעילוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל

מופלאה ומופלגת במדות טובות ובמאור פנים לכל אדם

מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים ומעשים טובים

לכלל ולפרט

מרת **בת שבע אסתר קניבסקי ע"ה**

בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל

אשת חבר לרבינו מורה דרכנו

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר

שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש

חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב

עליה אנו קוראים את המקראות

עוז וחדר לבושה ותשחק ליום אחרון

רבות בנות עשו חיל ואת עליית על כלנה

אוי מי יתן לנו תמורתה

זכותה תגן עלינו

תנצב"ה

חוברת זו הוקדשה

לעילוי נשמת

שרה בת פרחיה ע"ה

נלב"ע י"ז תמוז תשע"ג

ת.נ.צ.ב.ה

הונצח ע"י בנה הנדיב הנכבד

ר' משה פוזילוב הי"ד

תוכן הענינים

פתח דבר.....10

שער התשובה חלק ב'.....13

פעילות הארגון.....65

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' שמואל בן ר' צבי קניבסקי ז"ל

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה ארכוב ז"ל

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.ג.צ.ב.ה

הונצחו על ידי

מר אלון ארכוב שיחי'

להצלחתו

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה, לשלמות המידות וידעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם: "למען תלך בדרך טובים, וארחות צדיקים תשמור".

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, זכינו בחסדי השי"ת להחזיר את לימוד מוסרי ה' בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "ארחות יוסר".

כמעשינו בראשונה, ממשיכים אנו בחוברת השש עשרה, לבאר ולחלק לסדר יומי את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל. הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענותנותו לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו: כי תיקון המידות הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים

גם יחד, ומבאר שם בלשונו הזהב: אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כברייתן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג): מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסולייתה, שנאמר "ראשית חכמה יראת ה'", ונאמר "עקב ענוה יראת ה'", למדנו, כי סדר הדברים הוא: תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהעיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבנו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה. זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרת הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, בביאת המשיח ובבניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה

מערכת "ארחות המוסר"

סדר הלימוד היומי בשיעורים

שבוע א'	יום א' כ"ח אדר ב' - יום ה' ג' ניסן.....(פרשת מצורע)
שבוע ב'	יום א' ו' ניסן - יום ה' י' ניסן.....(פרשת אחרי מות)
שבוע ג'	יום ג' כ"ב ניסן.....(שבת חוה"מ פסח)
שבוע ד'	יום ג' כ"ב ניסן - יום ה' כ"ד ניסן.....(פרשת קדושים)
שבוע ה'	יום א' כ"ז ניסן - יום ה' א' אייר.....(פרשת אמור)

לתשומת לב!

בעקבות ימי חג הפסח הבעל"ט, מכילה חובת זו קטעי לימוד יומיים, עבור שמונה עשר שיעורים בלבד, הנפרסים על פני חמשה שבועות.

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות. (חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם). החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות. תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

עיונים ארחות שער התשובה צדיקים

שְׁעַר הַתְּשׁוּבָה שְׁעַר הַתְּשׁוּבָה חֶלֶק ב'

הַשְּׂמִינִי - הַהֲכָנָה בַּמַּעֲשֵׂה:

שְׂיִתְנֶהָ ¹בַּמַּעֲשֵׂה רַךְ.

אִם חָרַף אוֹתוֹ אָדָם ²עַל מַעֲשָׂיו

הָרָאוּשׁוֹנִים - ^(א)יִשְׁתַּק, אוֹ יֹאמַר:

שֶׁהָן בּוֹשִׁים מִמַּעֲשֵׂיהֶם שֶׁעֲבָרוּ וְנִכְלָמִים מֵהֶם, זְכוּתָם מְרֻבָּה וּמַעֲלָתָם מִתְגַּדֶּלֶת....".

כתיב: "יתן למכהו לחי ישבע בחרפה" (איכה ג, כט). פירוש: האדם יהיה שמח כל כך בחרפה שמחרפים אותו כאלו ושבוע, וזו היא תשובה נפלאה. כמו שהיה מרגלא בפומיה דמורי ז"ל [רבי משה קורדוביר] שהיה אומר: בכל התשובות שבעולם, המעולה שבכולם למרק החטאים הפשעים והזדונות, היא סבילת העלבונות והחירופים והגידופים. והיא מעולה יותר מכל מלקות וסיגופים ותעניות שבעולם! כי אם יסגף עצמו יחלש ויבטל מדברי תורה למי שלא אפשר לו, ונקרא חוטא, וכן במלקות וכיוצא בזה. אמנם במדה זו, תאכל ותשתה ותעבוד - והעוונות מתכפרים. הגע בעצמך! אם יאמרו לך: תרצה שיבוא לך הפסד ממון, או נפילת בתים? - תשיב: לא! ואם יאמרו לך: התרצה לקבל עליך מיתת בנים? - תשיב: חס ושלום! אלא אתה ה' תשמרם! ואם יאמרו לך: תרצה להיות חולה בשחפת ובקדחת בקריי

ביאורים

1. כמענה רך. ידבר בלשון רכה ובנחת. 2. מעשיו הראשונים. חטאים שחטא בראשיתו.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

³ יִדְעֵתִי כִּי הִטָּאתִי. ⁴ וְלֹא יַעֲשֶׂה מְלָבוּשִׁים נָאִים וְתַכְשִׁיטִים, ⁵ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: ⁶ "וַעֲתָה ⁷ הוֹרֵד עֲדִידָךְ מֵעֵלֶיךָ" (שמות לג, ה); וַיְהִי תַמִּיד עֵינָיו שֶׁחֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: ⁹ "וַיֵּשֶׁח עֵינָיו וַיִּשְׁע" (ויקרא כב, כט). וְסִימָנִי הֵהֱכַנְעָה - מַעֲנָה רַךְ וְקוֹל נְמוּךְ וְשַׁחֲתֵת הָעֵין, ^(ז) וְאַלּוֹ הָעֵנִינִים ¹⁰ מִכְּנִיעִים אֶת הַלֵּב.

ובחמימי? מיד ירוץ לבך ותשיב: רחמנא ליצלן! וכן אם יאמרו לך: התחפוף במיתה, בגיהנם, בגילגולים רעים? - על הכל תשיב: חס ושלום! אם כן אמור נא: חטאים עוונות ופשעים, שחטאת עוית פשעת, ופגמת הרמות: בעשיה, יצירה, בריאה ואצילות, מחצב נשמתך מיום היותך על האדמה, במה יכופר?

לכן העצה היעוצה: "ישבע בחרפה!" ובוזה אל זוניחך אלקים לעולם, וזהו "כי לא יזנח לעולם ה'!" (קול בוכים' לר' אברהם גלאנטי תלמיד הרמ"ק). כתב רבינו יונה (שע"ת א, כח): "המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו, מדה כנגד מדה, וזה פתח תקוה נכבד מאד!".

ב. ואלו הענינים מכניעים את הלב. כי העיקר הוא הכנעת הלב, וההכנעה

ביאורים

3. ידעתי כי הִטָּאתִי. כלומר, יודה על האמת ויסבול עלבונו. 4. וְלֹא יַעֲשֶׂה מְלָבוּשִׁים נָאִים וְתַכְשִׁיטִים. כי מלבד שאין זה דרך הנכנע, עוד יוכל זה להיות סיבה לבטל ההכנעה, כי דברים אלו מרגילים את האדם אל הגאווה. 5. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר. לאחר שחטאו בני ישראל בחטא העגל אמר ה' למשה רבנו שיגיד לבני ישראל. 6. וַעֲתָה הוֹרֵד. רבינו מפרש שזה מדרכי התשובה. 7. הוֹרֵד עֲדִידָךְ מֵעֵלֶיךָ. הסיור מעליכם את הכתרים שקבלתם כשאתם "נעשה ונשמע". 8. שַׁחֲתֵת. כפופות ומושפלות למטה. 9. וַיֵּשֶׁח עֵינָיו וַיִּשְׁע. מי שעניו כפופות בעבור הצרות הבאות עליו בעונו, יושע אותו אלוה בתפילתו (רש"י ומצו"ד). 10. מִכְּנִיעִים אֶת הַלֵּב. בשע"ת (א, כט): "זיכירוהו

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

במעשה עצה לזה, על דרך שכתב ה"מסילת ישרים" (פרק כג) בדרכי קניית הענוה, שעל ידי תרגול חיצוני יבוא האדם לידי שינוי

הַתְּשִׁיעִי - ¹¹ שְׁבִירַת הַתְּאֵהָה: יִשִּׁים אֶל לְבֹו, כִּי הַתְּאֵהָה ¹² מְקַלְקֶלֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים,

פנימי, כי על ידי הפעולות החיצוניות המסורות בידי האדם, ימשוך מעט-מעט הדבר בפנימיותו הבלתי מסור לו כל-כך. ובפרק ז' כתב: "כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית, ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונה מהפנימית, אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך...".

ביאורים

להכניע את לבו". 11. שְׁבִירַת הַתְּאֵהָה. הגשמית. כלומר, יפרוש ממה שהוא מתאוה להם ואפילו אם הם דברים המותרים עפ"י דין, וכתב רבינו יונה (ב"יסוד התשובה): "ועל פשעיו הישנים אשר השליך מעליו יהיה תמיד תוהה ומתחרט... וגם יענה נפשו עליהם, ואם אדם חלש הוא שאינו יכול לסבול עינויים קשים ותעניות - ימשוך מתאוותיו, ואל ימלא כל תאוותו, לא במאכל ולא במשתה. וכן אמר הרב ר' אברהם בר דוד שהיה אחד מחסידיו עולם: "הגדר הגדול המעולה המופלא - מניעת המאכלות". וכן פירוש דבריו: אל יעזוב לגמרי מלאכול בשר ולשתות יין, כי דיך מה שאסרה תורה, אך בעת מאכלו ועודנו תאב לאכול, יניח ממנו לכבוד הבורא מתאוותיו ואל יאכל כפי תאוותו, ודרך זה ימנענו מחטאו ויזכירנו אהבת הבורא יותר מתענית אחד בשבוע, כי זה בכל יום תמיד מדי אכלו ומדי שתייתו יניח מתאוותו לכבוד הבורא". 12. מְקַלְקֶלֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים. התאוה לגשמיות עושה את האדם לחומרי בתכלית ומגברת את החלק הבהמי על זה המלאכיי, ונמצא כולו בהמי והוא רחוק מהבורא יתברך, כי עניני החמריות הם הם המחיצות המבדילות בין האדם לבוראו [כדברי ה"מסילת ישרים" (פרק א): "והנה שמו הקב"ה לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך, והם הם התאוות החמריות, אשר אם ימשך אחריהן - הנה הוא מתרחק והולך מן הטוב האמיתי"]. וכשהוא בהמי הרי גם מצוותיו ותפילותיו ותורתו אינם רוחניים כדבעי, ונמצאת התאוה מקלקלת את כל המעשים, אפילו

¹³ וַיִּפְרֹשׁ מִן הַמוֹתְרוֹת ¹⁴ אֶפְלוֹ
בְּדָבָר הַמֹּתֵר לוֹ, וַיִּתְּנֶהָ בְּדַרְכֵי
הַפְּרִישוֹת וְלֹא יֵאָכֵל ¹⁵ רֶק לְשִׁבְעַ
נַפְשׁוֹ ¹⁶ וְלִקְיָם גּוֹפּוֹ, וְכֵן לְעֵנִין
הָאִשָּׁה. כִּי כָּל זֶמֶן שֶׁאָדָם ¹⁷ הוֹלֵךְ
אַחֲרֵי הַתַּאֲוָה, נִמְשָׁךְ אַחֲרֵי ¹⁸ תּוֹלְדוֹת
הַגּוֹף, ¹⁹ וַיִּתְּרַחַק מִדֶּרֶךְ הַנֶּפֶשׁ

ג. ויתרחק מדרך הנפש
המשכלת. תוספות
במסכת כתובות (קד).
הביאו מהמדרש: "עד
שאדם מתפלל שיכנס
תורה לתוך גופו,
יתפלל שלא יכנסו
מעדים לתוך גופו".
באבות דרבי נתן (פרק
כח): רבי יהודה הנשיא
אומר: כל המקבל
עליו תענוגי העולם

הזה (לא כתוב כל 'האוכל' אלא כל 'המקבל', והיינו שהוא דבוק וקשור
בתענוגי העולם הזה ואינו יכול בלעדיהם), מונעים ממנו (-כאן בעולם הזה

ביאורים

את מעשי המצוות, אם כי הקב"ה לא מקפח שכר כל בריה ('עלי אורח').
13. ויפרוש מן המותרות. "יפרוש מן התענוגים, ולא ימשך אחר תאוות
גם בדברים המותרים" (שע"ת א, ל). 14. אפילו בדבר המותר. כדברי חז"ל
(יבמות כ:). "קדש עצמך במותר לך". הוא מה שנאמר (ספרא, קדושים
א, א): "קדושים תהיו" (ויקרא יט, ב) - 'פרושים תהיו'. וברמב"ן ביאר
ש'קדושים תהיו' זו היא מצוה והוראה כללית למעט בתאוות העולם, אפילו
באכילה ושתייה המותרים, לבל יהא נבל ברשות התורה. 15. רק לשובע
נפשו. כלומר, שיאכל רק בכדי שישבע ולא יותר. [אפשר דרצונו לומר,
שאם נהנה על הדרך הנתבאר, אז גם הנפש מקבלת חלקה ונתעלה במעלות
הרוחניות (ז"ה השער)]. 16. ולקיים גופו. בבריאות ובכח. 17. הולך אחר
התאוה. כי האדם מורכב מנפש ומחומר, ועליו להשליט הנפש על החומר.
ואם הולך אחר התאוה, הרי הוא משליט החומר על הנפש. (ז"ה השער').
18. תולדות הגוף. טבעי הגוף החמריים. 19. ויתרחק מדרך הנפש המשכלת.
"ואז יתגבר יצרו עליו" (שע"ת א, ל). כיון שהוא רחוק מהנפש הרוחנית
והנהגותיה. [אמנם כל זה מדובר כאשר אינו פורש מן המותרות, אבל

(את) תענוגי העולם
הבא (פירוש, שלא
יזכה להבין את התורה
ולהשיג את מתיקותה
והנאתה, שזהו תענוג
רוחני מתענוגי עולם
הבא), וכל שאינו מקבל
עליו תענוגי העולם
הזה נותנים לו תענוגי

המשכלת, בְּדַרְכֵיב: ²⁰ וַיִּשְׁמַן
יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט" (דברים לב, טו), וכתוב:
²¹ פֶּן אֲשַׁבֵּעַ ²² וְכַחֲשֵׁתִי ²³ וְאִמְרֵתִי
מִי ה'" (משלי ל, ט). וְהִנֵּה הַתַּאֲוָה
הַנִּתְּנוֹתָ בְּלִבְּךָ הָאָדָם ²⁴ הִיא שֶׁרֶשׁ בָּל

העולם הבא.

במדרש תנחומא (פרשת נח) כתב: "...ללמדך, שכל מי שאוהב עושר ותענוג,
אינו יכול ללמוד תורה שבעל פה, לפי שיש בה צער ונדוד שינה, ויש מבלה
ומנבל עצמו עליה..."

ב"חובות הלבבות" (שער חשבון הנפש, פ"ג) כתב: "וכבר אמר אחד מן
החכמים: כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כן לא תתחבר בלב
המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא. ואמרו: העולם הזה והעולם
הבא כשתי צרות, כאשר תִּרְצֶה האחת מהן, תקציף השנייה (כלומר, כאילו
יש לך שתי נשים, שאם אתה משיבע רצונה של אחת מהן, השנייה רוגזת)".

ביאורים

ההכרח לקיים גופו הרי גם הנפש המשכלת מחייבת הצורך בזה ('פתח
השער'). 20. וישמן יִשְׂרָאֵל ויבֹעֵט. משה רבינו מזכיר את החטאים שחטאו
בני ישראל שמרוב שפע המאכלים (גשמיים יתרה) נעשה כולו חומרי
וממילא שכחו את ה' ובעטו בתורתו ובמצוותיו. 21. פֶּן אֲשַׁבֵּעַ. מתוך עושר
(רש"י). כלומר, יותר מכפי הצורך. 22. וכחשתי. בהקב"ה מרוב גאוה, ומהו
הכחשה? (שם). 23. ואמרתִי מִי ה'. כלומר אין אלהים (שם). 24. הִיא שֶׁרֶשׁ
כָּל הַפְּעוּלוֹת. כי התאוה היא הרצון והרצון הוא המניע את כל פעולות הגוף,
נמצא שהתאוה שבלבו היא שורש כל הפעולות. כדברי ה"מסילת ישרים"
(פרק ט"ז): "והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף ונוהג בהם, ואם הוא אינו
מביא עצמו אל עבודתו יתברך, אין עבודת שאר האברים כלום, כי אל אשר
יהיה שמה רוח הלב ללכת ילכו, ומקרא כתוב בפרוש (משלי כב, כו): 'תנה

ארחות

שער התשובה

צדיקים

הפעלות, לכן ימהר²⁵ לתקן התאונה, וכבר הארכנו לעיל. ויש בשבירת התאונה²⁶ תועלת גדולה, ²⁷ כי בזה יגלה שלבו טוב וישר, ²⁸ כי הוא מואם הטבע אשר גרם לו החטא. והפורש אפלו²⁹ מן המתה³⁰ הוא גדר גדול שלא יגע באסור, ³¹ כלומר: הן אפלו במתה לא אמלא תאוותי, ואיך אשלח ידי באסור!

העשירי - ³² להשיב פעלו. ביצר? ³³ המסתכל בעריות,

ביאורים

בני לבך ליי". ²⁵. לתקן [את] התאונה. להפנותה כלפי הבורא יתברך, כמו שאמר דוד המלך (תהלים לח, י): "ה' נגדך כל תאוותי", ואז גם הרצון לענייני העולם יהיה על מנת לשרת את עבודת ה', ככתוב (משלי ט"ז): "כל פעל ה' למענהו", וממילא כל מעשיו יוכשרו. ²⁶. תועלת גדולה. נוספת. ²⁷. כי בזה יגלה שלבו טוב וישר. "כי יגלה בצדק לבו וטוב חפצו לתשובה" (שע"ת א, לג). ²⁸. כי הוא מואם הטבע. כלומר, לא רק שנוהר פן יכשל בעבירה, אלא שאותו הטבע (שהיא התאוה) שיכול להביאו לידי חטא, מאוס הוא בעיניו, וזה מראה על דרגה עליונה בתשובה ('הרוצה בתשובה'). וגם אם חלילה יכשל עוד הפעם בזה החטא, הרי מסר מודעה שזה נגד חפצו ורצונו, והוא בגדר אנוס או שוגג ('פתח השער'). ²⁹. מן המותר. מן ההנאות המותרות. ³⁰. הוא גדר גדול. שמירה גדולה לאדם. ³¹. כלומר, "כי יאמר בלבו" (כ"ה בכת"י). פירוש, "כי אם תשאלנו (תבקשנו) תאוותו דבר בליעל (שיש בזה משום הרעה לזולת או פריקת עול שמים) ועבירה (בין אדם למקום), ידבר אל לבו (יאמר לעצמו), הן..." (לשון שע"ת א, לב, בתוספת ביאור 'הרוצה בתשובה'). ³². להשיב פעלו. להיטיב מעשיו. [בכת"י: "להיטיב פעליו בדבר אשר זוה (-הרשיע) עליו"]. והוא גדר של תשובת המשקל. ³³. המסתכל. הסתכל (כת"י).

ארחות

שער התשובה

צדיקים

יתנהג³⁴ בשחות עינים; ³⁵ בלשון הרע, ³⁶ יעסוק בתורה (ערכין טו, ב). ובכל איבר ואיבר שחטא, ³⁷ ישתדל לקיים בו מצוות (עין ילקוט שופטים מב). וכן אמרו החכמים: הצדיקים, ³⁸ באיבר שחוטאים - בו מתרצים (עין ילקוט הישע תקכט). ועוד אמרו חכמים: ³⁹ אם עשית חבילות של עברות, עשה כנגדן חבילות של מצוות: רגלים ממהרות לרוץ לעברה, יהיו ממחרים לרוץ לדבר מצוה; פה

ביאורים

³⁴. בשחות עינים. בהשפלת עיניו. ³⁵. בלשון הרע. אם היה רגיל בו. ³⁶. יעסוק בתורה. כמבואר במסכת ערכין (טו): "מה תקנתו של בעל לשון הרע - יעסוק בתורה". לימוד תורה הוא תיקון כללי ללשון הרע, כי הלא "מות וחיים ביד הלשון" (משלי יח, כא), ואם כן מי שמדבר לשון הרע קנה לו המות הנצחי. ואילו תורה היא חיים, ולכן יעצו הכתוב, שמי שרוצה לרפאות את לשונו - יאכל מעץ החיים שהוא התורה, ואכל וחי לעולם (שמירת הלשון, שער התורה פ"א). ³⁷. ישתדל לקיים בו מצוות. רעיון זה הוא על פי דברי הרמב"ם (הל' דעות ב, ב) שהוא לתקן מידותיו הרעות, צריך להטות עצמו לקצה השני כדי להשאר אחר כן במצב בינוני, שכיון שחטא באיבר הזה וסימא אותו צריך הוא לקדשו במצוות כדי להחזירו לקדושתו הראשונה, וכדמיון החולה שנתרופף מצב בריאותו, שמוכרח הוא משך זמן לעסוק בהשתדלות יתירה - באויר צח, במאכלים טובים וכדומה - כדי לשוב לאיתנו ולהבריא גופו ('פתח השער'). ³⁸. באיבר [בכת"י: באותו דבר] שחוטאים. פירוש, הצדיקים בבואם לעשות תשובה לפני הקב"ה, באותו איבר שחטאו, בו הם עושים מעשים טובים שיהיו רצויים אל ה'. ³⁹. אם עשית חבילות של עברות. ותראה לעשות תשובה, תעשה תמיד היפך ההרגל שלך, שבאותו אבר שחטאת תעשה בו מצוות תמיד עד שההרגל תעשה טבע ולא תחזור לסורך (עץ יוסף).

נִשְׁדָּבֵר ⁴⁰סֶרָה - ⁴¹אִמַּת יְהִנָּה חָבוּ, וּפְיוֹ יִפְתָּח ⁴²בְּחִכְמָה; יָדִים שׁוֹפְכוֹת דָּם נָקִי, ⁴³יִפְתָּח יָדוֹ לְעֵנִי; ⁴⁴(⁷)עֵינַיִם רְמוּת, יֵהָא ⁴⁵דְּכָא וְשַׁח עֵינַיִם; ⁴⁶לֵב חוֹרֵשׁ מַחֲשָׁבוֹת אֹן - ⁴⁷בְּלָבוֹ יִצְפֹּן אִמְרֵי תוֹרָה (עֵיין ויק"ר כא, ד).

הָאֶחָד-עֶשֶׂר - ⁴⁸חֲפוּשׁ דְּרָכָיו, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר: ⁴⁹"נִחַפְּשָׁה דְרָכֵינוּ וְנִתְקַרְה וְנִשׁוּבָה

ד. עינים רמות יהא דכא ושח עינים. לעיל כתב רבינו "אם הסתכל בעריות יתנהג בשחות עינים", דקדק רבינו וכתב בעריות רק שחות עינים בלבד, כי הרי עליו לתקן רק ההסתכלות הרעה, ובשחות העינים יתקן זה, כי זה מונע ממנו את ההסתכלות. משא"כ בעינים רמות לא די במעשה שחות העינים בלבד, כי הרי "עינים רמות" היא מדה רעה שמקורה בלב גאה, ולכן כתב "יהיה דכא ושח עינים" (דליות יחזקאל, עיונים).

ביאורים

40. סרה. רעה. 41. אמת יהנה חיכו. תורה [הנקראת "אמת" כנאמר (משלי כג, כג) "אמת קנה ואל תמכור"] יבטא בפיו. 42. בחכמה. בדברי תורה. 43. יפתח ידו לעני. לתת לו צדקה, ובזה יתנהג את נפשו. 44. עינים רמות. בגאווה. 45. דכא. שידכא לבו לפני ה' (רש"י פסחים נד. ד"ה תשב). 46. לב חורש מחשבות און. הזומם מחשבות לעשות רע. 47. בלבו יצפון אמרי תורה. ישמור בלבו את דברי תורת ה' שלא ישתכחו ממנו, (כדי שלא יבוא לחטוא). (ראה רש"י תהלים קיט, יא). 48. חפוש דרכיו. לבדוק את כל מעשיו. 49. נחפשה דרכינו ונתקירה. החיפוש הוא בכמות, והחקירה היא באיכות, כמו שביאר רבינו יונה (שע"ת שער ג' אות א') בזה"ל: "מפני שהזהר בעל התשובה לחפש דרכיו, וכמה לו עוונות וחטאות, ואחרי אשר תם חפש מחופש (-נגמר החיפוש) הזהר לחקור גודל כל חטא מחטאיו, כמו

עַד ה' (איכה ג, מ). וְהַחֲפוּשׁ הוּא, שִׁיבְדֵק עֲצָמוֹ מִן הָעֲבֻרוֹת שֶׁעָשָׂה בְּיָמָיו, וְיֵשׁ בָּזֶה תוֹעֵלֶת לְשִׁלְשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד - שִׁיזְכֹּר כָּל הַדְּבָרִים שֶׁחָטָא בָּהֶם וְיִתְוַדֶּה עַל כָּלֶם, כִּי הִוּדִי ⁵⁰מֵעֵקְרֵי הַכִּפְּרָה. הַשֵּׁנִי - [שִׁיזְכֹּר] כְּמָה יֵשׁ לוֹ עֲבֻרוֹת וְחָטָאִים, ⁵¹וּבִזָּה יוֹסִיף הַהִכָּנְעָה. הַשְּׁלִישִׁי - כִּי אַף-עַל-פִּי שֶׁהוּא מְקַבֵּל עָלָיו לַעֲזֹב כָּל חָטָא, צָרִיךְ לִידַע הַדְּבָרִים שֶׁחָטָא עֲלֵיהֶם, כְּדִי לַעֲשׂוֹת גְּדֵר ⁵²לְהִזְהַר מֵאוֹתָן דְּבָרִים שֶׁנִּכְשַׁל בָּהֶן, כִּי צָרִיךְ הָאָדָם יוֹתֵר שְׁמִירָה מֵאוֹתָן עֲבֻרוֹת שֶׁהִרְגַּל בָּהֶן ⁵³וְשֶׁהֵן קְלוֹת בְּעֵינָיו לַעֲבֹר עֲלֵיהֶן ⁵⁴וְהִיצֵר שׁוֹלֵט בָּהֶן. ⁵⁵וְהוּא כְּחוּלָה, כִּשְׁהוּא מֵתַחִיל

ביאורים

שנאמר "נחפשה דרכינו ונתקירה", להודיע אליו (-על ידי זה) כל חטאתו אשר חטא, כמה הגדיל לאשמה בה, כי יש אשמה עד לשמים גדולה, ויש רעה כנגד כמה חטאים גדולים שקוליה". ⁵⁰ מעיקרי הכפרה. והוא מעכב בתשובה. ואף לדעה הסוברת שאין צריך לפרט את החטא ומספיק במה שאומר 'חטאתי', מ"מ צריך שידע על מה הוא אומר חטאתי ('הרוצה בתשובה'). ⁵¹ ובזה יוסיף ההכנעה. והרי הכנעה היא מעיקרי התשובה. ⁵² להזהר... בהן. "ולהשמר מאד לנפשו בהם ממארב היצר, כי נפשו עלולה (להכשל) בהם אחרי אשר נקלו בעיניו (ע"י שנכשל) ושלט יצרו בהם" (שע"ת א, לו). ⁵³ ושהן קלות בעיניו. כי השונה בחטא נעשה לו החטא כהיתר. ⁵⁴ והיצר שולט בהן. והרבה חיזוק צריך החוטא עד אשר תשוב נפשו למצבה של קודם החטא ('פתח השער'). ⁵⁵ והוא כחולה, כשהוא מתחיל להבריא... "והנה נפשו חולה מהמעשים ההם, והחולה כאשר יחל להבריא..." (שע"ת שם). כן החוטא שהורגל בעבירות, נפשו חולה ואבדה את ההרגש ואת הזהירות מעבירות אלו, כמו החולה אשר לא יתאוה לאוכל

לְהַכְרִיא צָרִיד לְהַזְהֵר ⁵⁶מִכַּמָּה עֲנִינִים שֶׁלֹּא יִחְזִירוּהוּ
לְחָלּוֹ, כִּךְ מִי שֶׁהוּא חוֹלָה מִן הָעֲבֻרוֹת, כְּשִׁיתְחִיל לְשׁוּב
צָרִיד לְהַזְהֵר מְאֹד.

הַשְׁנִי-עֶשֶׂר - שִׁיחָק ⁵⁷וַיֵּדַע גִּדְּל כָּל אֶחָד
מִעֲוֹנוֹתָיו, וּבְאִיזָה עֲבָרָה יֵשׁ מַלְקוֹת
אִם מִיתַת בֵּית-דִּין אוֹ כֶּרֶת. וּכְשִׁידַע גִּדְּל הַחֲטָא, ⁵⁸יָמַר
לְבֹ בּוֹדֵי וַיִּסִּיף הַכְּנָעָה.

הַשְּׁלִישֶׁ-עֶשֶׂר - שִׁיחָיו ⁵⁹הָעֲבֻרוֹת חֲקֻלוֹת דּוֹמוֹת
בְּעֵינָיו ⁶⁰בְּחִמּוּרוֹת, כְּגֹן הַסֵּתֶכְלוֹת
בְּנָשִׁים וּלְהַרְבוֹת עִמָּהֶם דְּבָרִים אוֹ דְּבָרִים כְּטָלִים

ביאורים

ויאבד את טעם המאכל. ⁵⁶ מִכַּמָּה עֲנִינִים. שגרמו לו החולי ולהתרחק מהם. ⁵⁷ וידע גידל כל אחד מעוונותיו. "וידע ויכיר גודל העונש לכל אחד מעוונותיו" (שע"ת א, לו). ⁵⁸ ימר לבו. "ימרר בבכי על אשר הכעיס תמרורים" (שע"ת שם). אבל אם הוא סבור שעל עריות יש רק מלקות, הרי שכשהוא מתחרט ומתודה אינו נחשב כמתחרט ומתודה על כל החטא, שהרי הוא חמור ועמוק הרבה יותר ממה שהוא סבור, שהרי יש בו חייבי מיתות בית דין, ונמצא שחסר בחרטתו ובוידויו. ⁵⁹ העבירות הקלות. בכת"י: "הקלות בעיניו כחמורות". כלומר, לא שהן קלות באמת, אלא שהוא מחשיב אותן כך ולכן הוא דש עליהם בעקבו ('עלי אורח'). ⁶⁰ בחמורות. כעבירות החמורות לפי גודל עונשן. או כעבירות שהם חמורות בעיניו. (שם).

⁶¹או לילך בטל או להזכיר שם שמים לבטלה - כל אלו
ועוד רבות כהן, בעיני אנשים רבים, ואפלו ⁶²בעיני
גדולי הדור, הם נחשבים קלות, כל אלו יהיו נחשבות לו
חמורות מאד. ויש בזה ארבעה טעמים: האחד - שאין
להביט לקטנות העברה, ⁶³אלא יביט ⁶⁴לגדולת המלך
שהזהיר עליה. משל למלך שצוה לשני עבדיו: לאחד
צוה להביא לו לשתות, כי הוא צמא מאד, ולשני צוה
לעשות דבר שאינו צריך כל-כך, ⁶⁵והזהיר כל אחד
בנפשו. בודאי כל מי שעובר חייב מיתה, ⁶⁶כי עונשין

ביאורים

⁶¹ או לילך בטל. שהבטלה מביאה לידי שעמום ולידי זימה, כמבואר במסכת כתובות (נט:). ⁶² בעיני גדולי הדור. הוזה (כת"י). כלומר, בעיני האנשים המכובדים והעשירים שהם פרנסים על הציבור ('עלי אורח'). ⁶³ אלא יביט לגדולת המלך שהזהיר עליה. ביאור הענין, כי בכל עבירה יש ב' ענינים: א. עצם מה שעשה את העבירה שהתורה אמרה לא לעשות. ב. מה שהמרה את פי הבורא יתברך. ונמצא, שאם כי במה שנוגע לעצם העבירה יש חילוק בין חטאים קלים לחמורים, והראיה שאין העונש עליהם שוה, מ"מ במה שנוגע להמראה, בזה אין חילוק וכל החטאים שוים בענין זה, שכולם ממרה את פי הבורא יתברך (שם). ⁶⁴ לגדולת המלך שהזהיר עליה. והרי העובר על רצון מלך בשר-ודם אף בדבר קטן, גדול עונו מנשוא ללא קשר לעצם העבירה, שהרי בכל עברה יש גם מרידה במלכות. ומכל-שכן העובר על רצון מלך מלכי המלכים הקב"ה, אף בעבירה קטנה וקלה, למורד בהקב"ה יחשב. ⁶⁵ והזהיר כל אחד בנפשו. כלומר את שניהם הזהיר שיתחייבו מיתה אם יעברו על דבריו. ⁶⁶ כי עונשין... כמו שעונשין וכו'. בכת"י: כי תולים... כמו שתולים וכו'. כלומר, הגונב דינר והגונב אלף דינר,

ארחות

שער התשובה

צדיקים

אוֹתוֹ שֶׁנֶּגֶב דִּינָר אֶחָד כְּמוֹ שֶׁעֲנִינִשִּׁין אוֹתוֹ שֶׁנֶּגֶב אֶלֶת, כִּי כָּל אֶחָד עֹזֵב⁶⁷ מִצֻּת הַמֶּלֶךְ, כֵּךְ עַל כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּהִיר: "שִׁמְרָת אֶת כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם" (דברים כו, א), וּכְתִיב: "אָרוֹר⁶⁸ אֲשֶׁר לֹא יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם" (שם שם, כו). הַשְּׁנִי - כִּי מִי שֶׁעֹזֵב הַקֶּלֶה הַרְבֵּה פְּעָמִים,⁶⁹ אִזּוֹ הִיא הַמּוֹרָה,⁷⁰ כִּי יִצְטָרְפוּ הָעֲנִינִשִּׁים עַל כָּל פַּעַם וּפַעַם. הַשְּׁלִישִׁי - כִּי כִּשְׁהוּא מְרַגֵּל בְּעִבְרוֹת הֵם לֹ⁷¹ כְּהִתֵּר וְלֹא יִשְׁתַּמֵּר מֵהֶם,⁷² וְנִחְשָׁב עִם פּוֹרְקֵי עַל⁷³ וּמוֹמְרֵי לְדָבָר אֶחָד. הַרְבִּיעִי - כִּי

ביאורים

שניהם נענשים בעונש שוה, דהיינו תליה. 67. מצות המלך. ציווי המלך שאסר לגנוב. 68. אשר לא יקים. מי שלא יקיים את כל דברי התורה, בין הקלות ובין החמורות. 69. אז היא חמורה. כלומר, ריבוי העבירות הקלות שעבר, אם נצרפם יחד, הרי הם כעבירה גדולה וחמורה. ובשע"ת (א, לח) הוסיף: "ומשללו על זה מחוט של משי שהוא נרפה וחלש, וכאשר יכפלו אותו כפלים רבים יעשה עבות (חבל עבה ו) חזק". 70. כי יצטרפו העניינים וכו'. כלומר, ועוד, כי כשנצרף יחד את כל העניינים מכל הפעמים שעבר על אותה עבירה הקלה, יהפך כל אלו לעונש גדול מאד כאילו עבר עבירה גדולה וחמורה. 71. כהתר. ויפרוק עולה מעליו (שע"ת שם). 72. ונחשב עם פורקי עול. כמו שכתב רבינו יונה (שע"ת א, ו): "כי אם אמור יאמר העבד לרבו: כל אשר תאמר אלי אעשה וזלתי דבר אחד - כבר שבר עול אדוני מעליו, והישר בעיניו יעשה". 73. ומומר לדבר אחד. "מומר" הוא מי שבחר מרצונו לעבור על עבירה מסויימת בתמידות, מתוך זלזול במצוה זו. וז"ל רבינו יונה (שם): "אך כל אשר אינו נזהר מחטא ידוע ואינו מקבל על נפשו להשמר ממנו, גם אם הוא מהעוונות הקלים, אף-על-פי שהוא נזהר מכל

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

ה. אז ינצח בדבר חמור. כתב רבי איצ'לה בלאור מפרטבורג: יצר טוב, בכחו להטות לב האדם מרע לטוב ולהפכו מרשע לצדיק ברגע אחד, ואז נעשה בעל תשובה. אבל יצר הרע חסר אותו כח להסית

אדם ישר וצדיק שיהפוך עורו פתאום לרשע גמור וימיר את דתו, רק הוא מושכו ומקלקלו אט אט, מורידו ומשפילו מדרגה לדרגה עדי תהום.

זהו שאמר הקב"ה לנחש "הוא ישופך ראש" (בראשית ג, טו) - האדם מסוגל לעלות בבת אחת ולנשוף לנחש - הוא יצר הרע - בראשו, אולם "ואתה תשופנו עקב" - ראשית דרכך לשוף אותו בעקבו בלבד, ורק משלב שלב תצליח להתגבר עליו יותר ויותר.

ו. שמצוה גוררת מצוה ועברה גוררת עברה. הטעם לכך כתב הגר"א בביאורו למשלי (א, כג): "מפני שבכל דבר שאדם עושה נותנים לו רוח ממרום והוא המסייע אותו לעשות דברים עוד כאלה, וזה הרוח אינו נח ושקט עד שעושה עוד דברים כאלה והוא נהנה מהם, ומזה יש לו נחת רוח הן בדבר מצוה או בדבר עבירה. וזהו 'עבירה גוררת עבירה' ומצוה גוררת מצוה'. וכל דבר

ביאורים

העבירות שבתורה, קראוהו חכמי ישראל 'מומר לדבר אחד', ואת פושעים נמנה, וגדול עונו מנשוא". 74. בדבר חמור. לשון הספרי (פרשת כי תצא): "עבר אדם עבירה קלה, סופו לעבור עבירה חמורה". ובמסכת שבת (קה): אמרו: "כל המשרב כלים בחמתו יהי בעיניך כאילו עובד עבודה זרה, שכן דרכו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו כך עובד עבודה-זרה". ונאמר (בראשית ד, ז) "לפתח חטאת רובץ", דהיינו כל זמן שהפתח סגור הרי החטא בחוץ, אך מכיון שנפתח לו פתח ולו הקטן ביותר - הרי שיש ליצר כבר דריסת רגל אצל האדם ואחיזה בתוכו, וסופו שישתלט עליו לגמרי להכשילו גם בעבירות חמורות.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

75 וְעֵבְרָה גִּירָתָהּ עִבְרָה (שם ד, ב).

הָאֲרֵבָעָה-עָשָׂר - 76 (ה) הִידְדִּי,

עבירה שהיא גדולה, גם הרוח הבא ממנו היא גדולה, ומתאווה יותר לעבירה עוד. וכן בדבר מצוה גדולה, בא רוח ממרום קדוש

מאוד ומתאווה מאוד למצוה, ונהנה מאוד מחמת זה ממצוות".
ז. הידידי. ושכרו של המתווה מובטח, שכן כבר הבטיחנו אדון הסליחות כי "מודה ועוזב ירוחם" (משלי כח, ג), וכפי שמבוארים הדברים בשם השל"ה הקדוש (מסכת יומא עמוד התשובה פרק תורה אור בשם התולעת יעקב), וז"ל: "וכל המתווה אין דינו מסור כי אם בידו של הקב"ה ורוחם הוא וניחם על הרעה, ולפי שהאדם קרוב אצל עצמו אינו נידון על פיו, שנאמר: 'אשר ירשיעון אלהים', ואמרו חז"ל: פרט למרשיע את עצמו. והעושה כן הקב"ה מעביר לו על כל פשעיו, דכתיב: אמרתי אודה עלי פשעי לה' ואתה נשאת עוון חטאתי סלה".

וזה לשון הזוהר (במדבר רל"א, א', בתרגום): ועל כן צריך האדם להתודות ולפרט חטאיו כל אחד ואחד כמו שהוא, משום שמי שמפרש חטאיו לפני הקב"ה לא נמסר דינו אלא בידי המלך הקב"ה בלבדו, והבית דין שלמעלה נבדלים ממנו, ועל כן צריכים לפרש החטאים של כל אבר ואבר, וכל מה שעשה בפרט. וזהו שאמר: 'חטאתי אודיעך', ואח"כ - 'ואתה נשאת עוון חטאתי סלה'... משום שכל מי שמפרש חטאיו, הבית דין של מעלה נבדלים ממנו ואינם מחייבים אותו, משום שאדם קרוב אצל עצמו, וקרוב פסול לעדות הוא וע"כ אינו נידון על פי עצמו. ועוד כי אינו עוזב את המקטרג שילמד עליו חוב ומום משום שהאדם הקדים ואמר ואינו נותן מקום לאחר לומר עליו חובה, אז הקב"ה מוחל לו, וזהו שאמר: 'ומודה ועוזב ירוחם'.

ביאורים

75. ועברה גוררת עברה. ולבסוף יגיע לעבור עבירות חמורות. 76. הידידי. שאומר בפיו "חטאתי" ומזכיר את עוונותיו. וביאר הגר"ל חסמן זצ"ל כי ענין הידידי הוא, שהוא צועק מחמת גודל כאב החרטה והצער מהחטא, "כשכואב - צועקים".

ח. שיגמור בלבו לעזוב דרכיו הרעים. בענין הקבלה לעתיד, שהיא מתנאי התשובה (רמב"ם פ"ב מהלכות תשובה ה"ב), הקשה בספר המאיר לעולם (דרוש ו'), שלכאורה הקבלה לעתיד אינה שייכת כלל לחזרה בתשובה, וכי אם לא חטא בעבר אינו צריך לקבל עליו שלא יחטא בעתיד! ואם לסתם אדם אין צורך בכזו

שנאמר: "והתודה אשר חטא עליה" (ויקרא ה, ח). ויש חובה עליו להזכיר עוונותיו⁷⁷ ועוונות אבותיו. ולמה יתודה על חטאת אבותיו? משום שהוא נענש כשאוחז מעשה אבותיו⁷⁸ בידו, וכן כתיב: "והתודו את עונם ואת עון אבתם" (שם כו, מ). ויזהר מאד בעת הידידי, (ח) שיגמור בלבו לעזוב דרכיו הרעים,

קבלה, למה היא נזקקת למי שחטא בעבר? וביותר, שקבלה כזו כלל לא חלה, כי הוא מושבע ועומד שלא יחטא בעתיד!
ותירץ, שעניינו של "יגמור בלבו שלא יעשה עוד" הוא תשובת המשקל ל"הותרה לו" שנהיה לחוטא על ידי החטא. לא מיבעי אם חטא פעמיים, שעל זה העיד רב הונא שכיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר (קידושין מ), אלא אף אם חטא רק פעם אחת, הלא העידה המשנה באבות (ד, ב) שעבירה גוררת עבירה. כדי לרש את פגם החטא, המושך וגורר לחטאים נוספים, צריך החוטא שיגמור במחשבתו שלא יחטא עוד. ואם כן ה"קבלה לעתיד" שייכת מאד למצות התשובה.

ביאורים

77. ועוונות אבותיו. ממדרגות הידידי שצריך להתודות לא רק על עצם החטא, אלא גם על הסיבות והגורמים להחטא, והשרשת החטא מאבותיו היא אחת מסיבות החטא ('זה השער'). 78. בידו. כאשר הבן חוטא באותן עוונות שאביו חטא בהן, נענש הוא על עוונותיו ואף על עוונות אביו. (הטעם שהוא נענש על מעשה אבותיו, יש מבארים על פי מה שכתב בספר

⁷⁹ כי אם חוזר עליהם ואינו עוזבם אז הוא כטובל ושרין בידו (תענית טז, א), כי חודו הוא כטבילה, והחטא כשרין, וזה דבר ברור שאין טבילה מועלת להאחזי השרין.

החמשה-עשר - התפלל: שיתפלל החוטא לשם ברוך הוא, ⁸⁰ ויבקש מאת השם ברוך הוא ⁸¹ שיעזרהו על תשובתו ⁸² ויפתח לו שערי טהרה.

ביאורים

תומר דבורה פ"ד עה"פ אם תטיב שאת, עיי"ש. ולדבריו ביכולת האדם לתקן השרשים, וכיון שכן אם החוטא שב בתשובה ונתקן, הנה זדון אביו, היה נחשב לו זכות בסוד ברא מזכה אבא, והיה מתקן גם חטאת אבותיו, וכיון שביכולתו לעשות כן ואינו רוצה לעשות, לפיכך נענש, ומשום הכי יש להתודות גם על עוונות אבותיו (זה השער'). ⁷⁹ כי אם חוזר עליהם ואינו עוזבם. בכת"י: כי אם דעתו לחזור עליהן. ⁸⁰ ויבקש מאת השם ברוך הוא. בכת"י הגירסא: ויבקש רחמים על כל עוונותיו, ויבקש רחמים עליהם ומחילה וכפרה, ויבקש מאת השם ברוך הוא. ⁸¹ שיעזרהו על תשובתו. כי הרי יצרו של אדם מתחדש ומתגבר עליו בכל יום, ומבקש [להחטיאו ו]להמיתו, ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו [לעמוד כנגד היצור] (קידושין ל:). וכ"ש במי שכבר נפל במכמורת החטא, שצריך עזרת הקב"ה לשוב אליו ולהתגבר על יצרו. ואף אם כבר שב ג"כ יתפלל, שמוא עדיין לא קיים את חובת התשובה בשלימותה. ⁸² ויפתח לו שערי טהרה. שיזכה לטהר את לבו ולהכין את רוחו - על ידי עשרים עיקרי התשובה שעל ידם תטהר נפשו וטהר שלם להיות העוונות כלא היו (ראה שע"ת א, טו-טז).

החמשה-עשר - תקון המענות: שיתקן כל מה שענות, כגון אם גזל לאדם - ⁸³ ישיב הגזלה קדם חודו, כדי ⁸⁴ שיתרצה בודו. ואם גזל את האדם ואין לו לפרע, יתפלל לאלהים שיתן לו ⁸⁵ השגת יד שיפרע.

השבעה-עשר - ⁸⁶ לרדף פעלת ⁸⁷ החסד ⁸⁸ והאמת, שנאמר: "בחסד ואמת יכפר עון" (משלי טז, ו). ואם החוטא לא שב אל השם יתברך, לא יתכפר עונו ⁸⁹ בפעלו חסד, כמו שאמר הכתוב: "אשר לא ישא פנים ⁹⁰ ולא יקח שחד" (דברים י, יז), ופרשו חכמים

ביאורים

⁸³ ישיב הגזילה קדם חודו. "כי בדברים שבין אדם לחבירו כמו הגזל והחמס, לא יתכפר עונו עד אשר ישיב את הגזילה. וכן אם ציער את חבירו והציק לו, או הלבין פניו, או סיפר עליו לשון-הרע (וגרם לו נזק, צער או בוש), אין לו כפרה עד שיבקש ממנו מחילה. וכן אמרו רבותינו ז"ל (ב"ק צב.) כי אף-על-פי שנתן לו דמי-בשתו ודמי צער ההכאה, אין צער הבושה וההכאה נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה..." (שע"ת א, מד). ⁸⁴ שיתרצה בודו. שיהיה וידויו לרצון לפני הקב"ה. ⁸⁵ השגת יד שיפרע. יכולת להשיג ממון כדי לשלם מה שגזל. ⁸⁶ לרדוף פעולת החסד והאמת. כלומר, לא להמתין שיזדמנו לו מעשי חסד ואמת, אלא לחפש ולהתאמץ בכדי להשיג. ⁸⁷ החסד. בגופו ובממונו. ⁸⁸ והאמת. לקדש את ה'. ⁸⁹ בפעלו. בעשותו. ⁹⁰ ולא יקח שחד. אי אפשר לפייסו בממון.

ארחות שער התשובה צדיקים עיונים

(עיין ילקוט שמעוני משלי תקמו): ⁹¹לא יקח שחד - למחל על המצוות ולהעביר על העוונות. וזה הפסוק: "בחסד ואמת יכפר עון" - ⁹²על בעלי-תשובה דבר, ⁹³כי יש עבירות שבהתשובה יום-הכפורים ⁹⁴תולין, ויפורין ⁹⁵ממקין. והנה החסד מגן בעד החוטא וישמר עליו מן היסורין, גם ⁹⁶יצילנו מן המות, כמו שנאמר: "(ט) וצדקה תציל ממות" (משלי י, ב). ועוד יש עוון על בנימין הצדיק שחלה ונטה למות, ובזכות מעשה הצדקה שעשה

ביאורים

91. לא יקח שחד למחול על המצוות ולהעביר על העוונות. בשע"ת (א, מז) הגירסא: "לא יקח שחד מצוה למחול ולהעביר על העוונות". 92. על בעלי תשובה דיבר. כי החסד מגן מהיסורים. ואמת, כלומר "קידוש השם", מציל ממיתה הממרת עוון "חילול השם". 93. כי יש עבירות. שענשם כרת או אחת ממיתות בית דין. (יומא פו.). 94. תולין. מעכבים את מלוא הפורענות מלבוא עליו. 95. ממקין. מנקים את החטא לגמרי. 96. יצילנו מן המות. אם נגזר עליו מיתה בידי שמים, או אם חטא בעבירה שעונשה מיתה בית דין (כגון סקילה, שאף שבוה"ז אין דנים דיני נפשות, מ"מ נענש - שנופל מן הגג ומת, כמבואר במסכת כתובות (ל): "אע"פ שבטלו סנהדרין, דין ארבע מיתות לא בטלו").

עיונים ארחות שער התשובה צדיקים

[שפרנס מממון שלו בשנת בצורת אשה ושבעת בניה] הצילו אותו מן השמים ממות והוסיפו לו עשרים ושנים שנה על שנותיו. ב"משך חכמה" (ויקרא כג, כב, ד"ה המדרש) ביאר, שאף על פי שהיה בנימין הצדיק מלא מצוות ומעשים טובים, שלכן נקרא כך, מכל מקום, כדי לחיות מה שאינו מגיע לו ולהוסיף על ימיו, צריך להיות מדה כנגד מדה.

וכנגד מה שהחיה את

האשה ושבעת בניה, כן הוסיפו לו חיים.

ביאורים

⁹⁷חלול השם, שבהתשובה יום-הכפורים תולין, ומיתה ממרקת, כמו שנאמר: "⁹⁸אם יכפר העון הזה לכם עד תמותו" (ישעיה כב, יד). ⁹⁹וכשארם משתדל לאחז בידו האמת, ¹⁰⁰ויהזיק ידי אנשי אמת ¹⁰¹וישא ראשם, וישפיל אנשי השקר ¹⁰²ויגיעם עד העפר, הנה אלה דרכי קדוש השם. והנה כשיתעורר אדם במדת האמת,

האשה ושבעת בניה, כן הוסיפו לו חיים.

97. חילול השם. היינו שמולול כבוד ה' ותורתו בעיני הבריות וגורם לאחרים לחטוא. 98. אם יכפר וגו'. הנביא ישעיה אומר לעם: באוני שמעתי את מה שאמר הקב"ה שלא יתכפר להם העון עד שתמותו, ומזה נלמד שיש עבירה שאין לה כפרה אלא במיתה, ומסתבר שהפסוק מדבר על חילול השם שהוא חמור מכולם (רש"י ומהרש"א יומא פו.). 99. וכשארם משתדל וכו'. כלומר, ישנה עצה שיתכפר לו עוון חילול ה' ללא עונש מיתה והוא על ידי שיקדש את ה', שבכך עושה את ההיפך ממה שחטא בו. 100. ויהזיק ידי אנשי אמת. יתמוך ביד תלמידי חכמים וצדיקים. 101. וישא ראשם. ירוממם, ינשאים ויגביהם, כדי להגביר את יכולתם והשפעתם בעולם. 102. ויגיעם עד העפר. יוריד ערכם בעיני בני אדם שלא יהיו נחשבים לכלום כדי לבטל השפעתם.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

¹⁰³ **אז יסלח לו עוון החלול עם התשובה.**

הַשְׁמוּנָה-עֵשֶׂר - שִׁיחִיו
ח ט א י ו

¹⁰⁴ **נגדו תמיד ולא ישכח אותם, כמו שכתוב: "כי פשעי אני אדע" (חטאתי נגדי תמיד) (תהלים נא, ה).**

הַתְּשַׁעָה-עֵשֶׂר - עֲזִיבָת
ה ח ט א

¹⁰⁵ **כשכח החטא לידו¹⁰⁶ והוא בחזק**
(שמא לא התוודיתי כראוי. עץ יוסף) והרי הוא תמיד כאילו הוא נגדי עומד. ולדעת ת"ק פירוש הפסוק הוא, שלא ימוש וזכרון החטא מלבו, שעל ידי כך יזהר מלשוב ולחטוא. (ירושלמי ומפרשים).

ביאורים

103. **אז יסלח לו עוון החלול.** כי כשמחלל שם שמים הוא מוריד את קרן התורה בעולם, וע"י חיוזק פעולות האמת ואנשי האמת הוא מרים את קרן התורה וכבודה, וזו תשובת המשקל לחלול ה' שעשה ('עלי אורח').
104. **נגדו תמיד.** שיהיו נגד עיניו ונזכרים בלבו (מדרש תהלים לב).
105. **כשכח החטא לידו.** שנודמו לו אותו דבר-עבירה שנכשל בו בעבר, ויש בידו לעשותו. 106. **והוא בחזק תאוותו.** לחטוא, ועמד בנסיון ופירש מן

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

יא. **איהו בעל תשובה.** כתב השל"ה הק': "וזהו ענין תשובה שישוב לביתו ולאחוזתו, לא כטעות שסוברים תקנת החוטא היא בדברי הצומות ובתפילות, לעמוד באשמות ולהתחנן על מחילה וסליחה וליתן צדקה. ונותנים סימן, 'צום' קול' 'ממון' עולים בגימטריא שוה, ואומרים שלושת אלה הם תשובה תפילה וצדקה, כי סוברים הצום הוא תשובה, נמצא בהצטרף הקול שהוא תפילה וממון הוא צדקה, הרי תשובה תפילה וצדקה המעבירין רוע הגזירה. אבל אותן האנשים הם ההולכים בדרך רחוקה, אף על פי שיצאו ממקום נחש שרף ועקרב והולכים בדרך טוב, כי אמת ויציב ששלשה אלו הם דרכים טובים קול וצום וממון, מכל מקום עדיין רחוקים הם מהעיר אשר ה' שמה שממנה יצאו, ואין להם תקנה אלא שישבו בדרך הזה שהלכו, ויהרגו בדרך הנחשים שרפים ועקרבים, דהיינו שימשלו ביצרם ויהיו כובשים אותו. ודבר זה מבואר בדברי רבותינו זכרונם לברכה, 'היכי דמי בעל תשובה, אמר רב יהודה, כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה, מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק ובאותו מקום', עד כאן. זהו ענין תשובה, שחזר מדרכו הרעה ושב לדרך הטוב ומתקן את הקלקול בעצמו וכובש את יצרו". (שני לוחות הברית, יומא הלכות תשובה)

ביאורים

העבירה ולא עשאה מפני התשובה. 107. **איהו בעל תשובה.** כלומר, מי הוא זה שהוחזק כבר בתשובה גמורה שלא ישוב עוד למה שחטא, עד שהוא ראוי להיקרא "בעל תשובה". 108. **עד כשא הכבוד.** שהיא תשובה גמורה ומושלמת. 109. **אשר נבחן.** שבא לידו נסיון. 110. **ויצא נקי.** כבש את יצרו ולא חטא. 111. **פרק.** באותה תקופה בחייו (רש"י). פירוש אחר: "באותו פרק" היינו בכח גופו, כלומר בזמן הבחורות (רמב"ם, הלכות תשובה ב, א).

¹¹² ובאותו מקום ¹¹³ ובאותה אשה
(יומא פו, ב). פרוש, כְּשִׁינְדָּמָן חֲטָא
לִידּוֹ וְהוּא בְּתַקָּף יִצְרוֹ, ^(ב) וְכָבֵשׁ
יִצְרוֹ ¹¹⁴ כְּעֶבֶר יִרְאֵת הַשֵּׁם בְּרוּךְ
הוא. וְאֵם לֹא נִזְדַּמְן בְּרוּךְ ¹¹⁵ כְּעִנְיָן
זֶה, ¹¹⁶ יוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאֵת הַשֵּׁם
בְּרוּךְ הוּא דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, כִּכָּה
יַעֲשֶׂה כָּל הַיָּמִים, ¹¹⁷ וְזֶה מִדְּרָגָה
עֲלִיּוֹנָה מִן הַתְּשׁוּבָה.

יב. וכבש יצרו. זה לשון הצ"ח: "אמנם בביאת הגואל א"ה, אילו היה תיכף נבער רוח הטומאה מהארץ, פשיטא דלא היה להם כל כך שכר בעזיבת הרע, אם לבם חלל ואין כח יצר הרע שולט בהם, אבל כשיהיה עדיין יצר הרע קיים ויהיה חפשי משעבוד מלכיות, הרי כל הכוונת לעשות רע הם מוכנים ועומדים,

ומכל מקום ישמרו הטוב ויעבדו ה' כראוי, ויעזבו הרע וההבל, וזה תשובה אמיתית למה שחטא מקדם, כדאמרין, 'היכי דמי בעל תשובה' כו' ועל ידי כך יזכו אח"כ ליעודים הנאמרים, לבער רוח הטומאה והיה ה' לאור עולם וכו'". (דרושי הצ"ח, ח"ב דרוש ב)

ביאורים

112. ובאותו מקום. שעבר שם את העבירה. 113. ובאותה אשה. שנשכל בה. שאז יצרו מתגבר עליו ואומר לו: "ראה פלונית, ואותו מקום ואותו פרק הוא, קום עשה מה שעשית כבר" (רש"י). וכשהוא כובש את יצרו ולא חוטא, זהו בעל תשובה. 114. כְּעֶבֶר יִרְאֵת הַשֵּׁם ב"ה. ולא מפני יראה מאדם או מכשולו כח. 115. כְּעִנְיָן זֶה. נסיון כזה עם כל התנאים שהיו לו אז כשחטא בראשונה. 116. יוֹסִיף בְּנַפְשׁוֹ יִרְאֵת הַשֵּׁם. כדי שיהיה בדרגה רוחנית כזו שאם יבוא החטא לידו יוכל לעמוד בנסיון ולכבוש את יצרו. "ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם..." (רמב"ם שם). 117. וזה מדרגה עֲלִיּוֹנָה מִן הַתְּשׁוּבָה. למרות שלא עמד במבחן המעשה, מכל מקום כלפי שמיא גליא שאלו היה מזדמן לו החטא בענין זה היה כובש את יצרו.

הַעֲשָׂרִים -

לְהַשִּׁיב רַבִּים מַעֲוִין כְּאֲשֶׁר תִּשְׁיג יְדוֹ,
שְׁנָאֲמַר: ¹¹⁸ שׁוּבוּ וְהַשִּׁיבוּ מִכָּל פְּשָׁעֵיכֶם"
(יהוֹקָאֵל יח, ל), ¹¹⁹ לְמַדְנֵנוּ שָׁזָה מַעֲקָרֵי הַתְּשׁוּבָה. וְנֵאֱמַר:
"הוֹכַח תּוֹכִיחַ אֶת עַמּוּתְךָ, וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא" (ויקרא
יט, יז), לְמַדְנֵנוּ שָׂאֵם לֹא יוֹכִיחֵנוּ ¹²⁰ יַעֲנֵשׁ עַל חֲטָאֵיו. ¹²¹ וְכֵן
אָמַר דָּוִד: ¹²² "אֲלַמְּדָה פִּשְׁעִים דְּרַכִּי, וְחֲטָאִים אֵלַיךְ
יִשׁוּבוּ" (תהלים נא, מז).

ביאורים

118. שׁוּבוּ וְהַשִּׁיבוּ. שובו אתם והשיבו אחרים (רש"י). 119. למדנו שזה מעקרי התשובה. כי הבעל-תשובה עושה כל התחבולות להתקרב אליו יתברך, ומעתה מסור הוא לה' בכל לבו ונפשו, ולא די לו מה ששב בעצמו, עוד רצונו עז להשיב רבים מעון. וכל זה כדי לתקן את העבר שלו תיקון שלם ('פתח השער'). 120. יַעֲנֵשׁ עַל חֲטָאֵיו. ז"ל הרמב"ן ('עה"ת ויקרא יט, יז): "ולא תשא עליו חטא" שיהיה עליך אשם כאשר יחטא ולא הוכחת אותו. ולזה יטה לשון אונקלוס שאמר 'ולא תקבל על דיליה חובא', שלא תקבל אתה עונש בחטא שלו". 121. וכן אמר דוד. במזמור על התשובה, וראה שזה מעיקרי התשובה. 122. אֲלַמְּדָה פִּשְׁעִים. כשתסלח לי אלמדה פושעים וחטאים דרך שאתה נושא עון ופשע וישובו אליך ואתה תקבלם (רד"ק). במלבי"ם ביאר: 'אלמדה פושעים דרכיך' - הפושעים שהם החוטאים מצד מרד לא מצד התאוה כי הם יחשבו לרוב שדרכי ה' והנהגתו לא טובים וימרדו בו, אלמדה אותם את דרכיך שהם מלאים טוב וחסד וע"י כן ישובו בתשובה. 'חטאים אליך ישובו' - שהם מצד התאוה, להם אין צריך לימוד, כי סיבת החטא אינה מחמת חסרון ידיעה, רק ע"י שיראו שאני גובר על תאותי ושבתי בתשובה וכו', גם הם יכניעו תאותם וישובו אליך.

123 אֲרֵבָעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים

מַעֲבָכִים אֶת

הַתְּשׁוּבָה (עֵיין בְּרַמְבַּ"ם פ"ד מִהֻלּוּת

תְּשׁוּבָה כֹּל הַעֲנִיָּין). אֲרֵבָעָה מֵהֶן עֲזוּן

גָּדוֹל, וְהַעֲוִיָּה אֶחָד מֵאֵלּוּ הָאֲרֵבָעָה ¹²⁵אֵין הַקְדוּשָׁה-

בְּרוּךְ-הוּא מְסַפֵּק בִּידוֹ לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי גָדֹל הַמָּאָם,

וְאֵלּוּ הֵן: ¹²⁶(^ב) הַמַּחֲטִּיא אֶת הָרָבִים, וּבִגְלָל עֲזוּן זֶה -

ביאורים

123. ארבעה ועשרים דברים. והם מתחלקים לכמה קבוצות, יש מהם קשה יותר לשוב בתשובה, ויש מהם פשחות קשה. וכל זה תלוי "לרוב הפלגת המרי וכבד רוע הפעולה היוצאת ממנו" (לשון המאירי ב"ב ד. ד"ה כבר ידעת). 124. מעבכים את התשובה. מונעים מהחוטא לשוב בתשובה בנקל. 125. אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה. אין הכוונה שמונעים אותו לגמרי מלעשות תשובה, אלא שהקב"ה אינו מסיר ממנו את המונעים המסיריים אותו מהתשובה ('סדר משנה'). ובכוכבי אור (ס' ו) ביאר, שאין הקב"ה עוזרו ומסייעו לעשות תשובה [וכ"כ התו"ט אבות פ"ה מ"ח, והגרי"א בפירושו למשלי (כח, יז)]. אמנם התוספות יום טוב (שם) הביא שהרמב"ם (תשובה פ"ו ה"ג, ובפיה"מ אבות פ"ה מ"ח) פירש, שמי שהחטיא את הרבים (שהוא אחד מאלו שאין מספיק בידם לעשות תשובה) משמים מונעים אותו מלחזור בתשובה, וכמו שמצינו שחזק הקב"ה את לב פרעה אף שפרעה מצד עצמו היה חוזר בתשובה. והביא מדברי הרמב"ם בשמונה פרקים (פ"ח) שהטעם לזה הוא מפני שיש חטאים שהקב"ה רוצה שהחוטא יקבל את העונש, ולכן מונע ממנו את התשובה [אמנם אם החוטא יחזור בתשובה על אף המניעה, ודאי שיתכפר לו ותשובתו תתקבל. (רמב"ם, תשובה פ"ד ה"ו)]. 126. המחטיא את הרבים. שגורם להם באיזו דרך שיחטאו (תפארת ישראל).

מ"א), ואפ"ה פתח לו הקב"ה פתח לתשובה, כמבואר במסכת

סנהדרין (קב). שתפשו הקב"ה לירבעם בבגדו ואמר לו חזור בך וכו', הרי המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה?

ותירץ בספר 'משנה כסף' (על הרמב"ם הלכ' תשובה פ"ד ה"א) כי מה שאמרו אין מספיקין וכו' היינו שאין הקב"ה מסייעו להכניס בלבו הרהורי תשובה ולכוון לבו אליו יתברך, אך לומר לו 'שוב בך' אין זה סיוע, שהרי התורה מכריזה לאדם וצווחת 'ושבת עד ה' אלהיך' וגו'.

עוד תירץ, שמה שנאמר "אין מספיקין בידו" היינו במה שנוגע לאדם הרע הזה שהחטיא את הרבים, אך אם בחזרתו של זה האדם נגרם שגם אחרים שחטאו עמו יחזרו גם המה בתשובה, אז מספיקין בידו מכח אותם הנפתיים והמודחים שיחזרו ויתקנו עמו וישובו בתשובה. והוסיף לבאר ה'שביבי אור' (לר"י בלאזר, עמוד קס"א), דהנה הטעם שכל המחטיא את הרבים אין מספיקין וכו' אמרו חז"ל (יומא פו.) כדי שלא יהא הוא בגן עדן (לאחר ששב בתשובה על עוונותיו) ותלמידיו יהיו בגיהנם בגללו, ולפיכך אין מסייעים בידו לשוב. והנה מצב הרוחני של כל העם הוא ביד המלך, ועפ"י רוב הנה בימי מלכי יהודה הצדיקים היו גם כל העם צדיקים, וחזקיה המלך נעץ חרב וכו' ובדקו מדן וכו', וע"כ אם ירבעם היה שב בתשובה היה מוכה גם את הרבים, כי היה כל העם עושה תשובה והיו גם תלמידיו בג"ע.

כתב בספר 'ערוות דבש' (ח"א דרוש ו): "וכבר אמרו כל המחטיא את חבריו, אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכו', והמון בריות חושבים, כי זה שייך דוקא בירבעם בן נבט וחביריו, שהתעו בעגלים שהעמידו להתעות לישראל אחר הבעלים, אבל בעצם מי זה המחטיא לחבירו? אבל באמת, כל אחד בעו"ה בגדר זה, כי אני אוי לי על מכאובי, מחטיא רבים ברואים בי דבר אחד שאין נכון, אומרים אם אדם כזה - אשר מפורסם אני בעיניהם לאדם נכבד, עושה כזה - מה נעשה אנחנו, ולומדים תיכף להקל באלף קולות, ומוסיפים בתוספת מרובה על העיקר, ואילו רואים מאתי אלף פרישות ודברים טובים לא ילמדו, כי יאמרו מי יעשה כמתכונתו, הוא רב ופרוש וכדומה, ובעו"ה אני עלול להחטיא חברי פחות ערכי ולא לתקן".

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

(יד) **וְהִמָּטָה**¹²⁷ **אֶת הָרָבִים אוֹ חֲבֵרוֹ**
מִדֶּרֶךְ טוֹבָה לְדֶרֶךְ רָעָה, כְּגוֹן
מִסִּית וּמְדִיחַ; וְרֹאֶה אֶת כְּנוֹ
יּוֹצֵא¹²⁹ **לְתַרְבוֹת רָעָה וְאִינוֹ מוֹחָה**
בִּידוֹ,¹³⁰ **כִּי אִם הָיָה מוֹחָה בִּידוֹ הָיָה**
פּוֹרֵשׁ, וְנִמְצָא¹³¹ **שֶׁמַּחֲטִיא אוֹתוֹ,**
וּבִכְלָל זֶה הָעוֹיֹן - כָּל שֶׁאִפְשָׁר בִּידוֹ

יד. והמטה את הרבים או חברו. ויש להקשות, מאחר והמטה את חברו מדרך טובה לרעה אין מספיקין בידו לעשות תשובה, כל שכן המחטיא את הרבים, ומה הוסיף בזה?

בספר 'משנה כסף' תירץ, שהמחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה נאמר אפילו מחטיאו בחטא קל, אך המחטיא את היחיד מדובר בחטא גדול כגון מסית ומדיח. [ואפשר שבא ללמדנו שהמעכב לרבים מלעשות מצוה, הרי זה כמחטיא, וזהו דוקא לרבים, אך המעכב ליחיד מלעשות מצוה אינו בכלל הזה אלא רק אם מסיתו מדרך טובה לרעה דהיינו מחטיאו].

ויש שתייצצו, ש"המחטיא את הרבים" אפילו בלא מעשה אלא בעובר עבירה ואחרים למדים ממנו, אך המחטיא את היחיד דוקא אם מחטיאו במעשה שמסיתו ומדיחו, ולא אם עובר עבירה והיחיד למד ממנו. ('בארות המים'). וב'באר יהודה' חילק, שבמחטיא לרבים נאמר אפילו אם מחטיא בדבר אחד, אבל במחטיא ליחיד רק אם הטהו מן הדרך לגמרי.

ביאורים

127. את הרבים. בכת"י וברמב"ם לא גרסו 'את הרבים' אלא 'והמטה את חברו מדרך טובה לדרך רעה'. 128. מסית ומדיח. מגרשו ומפתהו לחטא ובכך מרחיקו מאת ה' (עי' רש"י דברים יג, ז). 129. לתרבות רעה. תרבות הוא לשון 'גידול' כמו שנאמר (איכה ב כב) 'אשר טיפחתי ורבייתי' ('אבן עזרא', במדבר לב, יד). 130. כי אם היה מוחה בידו היה פורש. 'כי הואיל ובנו ברשותו, אילו מיחה בו היה פורש' (לשון הרמב"ם הלכות תשובה ד, א). 131. שמחטיא אותו. 'כמחטיא אותו' (כת"י וכ"ה ברמב"ם).

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

לְמַחֲוֹת בְּאַחֲרֵים, בֵּין רַבִּים בֵּין יְחִידִים, וְאִינוֹ מוֹחָה, אֲלָא מְנִיחַ אוֹתָם בְּכַשְׁלוֹנָם; (כו) וְהָאֹמֵר "אַחֲטָא וְאָשׁוּב", וּבִכְלָל זֶה - הָאֹמֵר "אַחֲטָא וַיּוֹם-הַכְּפוּרִים מְכַפֵּר", כִּי כָל הַמְחַשֵּׁב בְּךָ תְּשׁוּבָתוֹ קָשָׁה מְאֹד, כִּי לְעוֹלָם יַחֲטָא, בִּיּוֹן שְׁחוֹשֵׁב שִׁישׁוּב,¹³² **אִזּוֹ הָעֵבֶרָה קְלָה בְּעֵינָיו.**

טו. והאומר אחטא ואשוב. המאירי בחבור התשובה (מאמר א, ג) מסביר באופן נוסף מדוע האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה: חסד עשה הקב"ה עם ברואיזו לפתוח להם דרכי התשובה לכפר על עוונותם. האומר אחטא ואשוב, מרשה את עצמו לחטא בידעו שאפשר לשוב ולהפטר בכך מן העונש, ולולי כן היה מתגבר על יצרו ומונע את עצמו מן העבירה. נמצא שחסד הקב"ה הוא הוא סיבת

וּמֵאוֹתָם אַרְבָּעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים, מֵהֶם חֲמִשָּׁה

חטאו, ואם כן דין שתשלל ממנו האפשרות ליהנות מחסד זה.

ובספר 'שבט מוסר' פ"א כתב בזה"ל: "טעמו של דבר, לפי שהתשובה היא בית מנוס לחוטא לנוס ולהסתופף בצלה, וכיון שכן היא סניגור שלו לפני המקום עד שימחול לו. אך כשאדם חוטא על סמך התשובה - נמצא עושה התשובה שורש מחטאיו, ובהיות כך - נעשית היא קטיגור שלו, ואנה ינוס לעזרה כשירצה לשוב, כי אין לו מקום שיוכל לנוס אל התשובה שהרי עמה חטא והיא קטיגור שלו, א"כ האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה".

ביאורים

132. אז העברה קלה בעיניו. כלומר, וכיון ששנה בחטא, נעשה לו כהיתר, ולכן הוא מעצמו לא יעשה תשובה. (רע"ב ופני משה).

¹³³ שֶׁהָן נוֹעְלִים דְּרָכֵי הַתְּשׁוּבָה בְּפָנֵי עוֹשֵׂיהֶם, וְאֵלּוּ הֵם: הַפּוֹרֵשׁ מִן הַצָּבוּר בְּשַׁעוֹשִׁים תְּשׁוּבָה, (טו) וְהוּא אוֹמֵר "שְׁלוֹם עָלַי נִפְשִׁי!" וְאֵינוֹ מַצְטַעַר ¹³⁴ בְּצַעַר הַצָּבוּר, לְכֵן אֵינוֹ זוֹכֶה בְּזָכוֹת שַׁעוֹשִׁים; וְהַחֲלִיק עַל הַחֲכָמִים, לְפִי ¹³⁵ שֶׁהִמְחִילָתָה גּוֹרְמַת לְפָרֵשׁ מִהֶן, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ דְּרָכֵי הַתְּשׁוּבָה; וְהַמְלַעִיג עַל הַמְּצוּזוֹת, וְכִיּוֹן שֶׁנִּתְבָּזוּ בְּעֵינָיו אֵינוֹ רוֹדֵף ¹³⁶ עֲלֵיהֶן לַעֲשׂוֹתָן, וְאֵם לֹא יַעֲשֶׂה - בְּמַה יִּזְכֶּה? וְהַמְּבֻזָּה רְבוּתִיו, שֶׁדָּבָר זֶה ¹³⁷ גּוֹרֵם לְדַחְפוֹ וְלִטְרָדוֹ שֶׁמְגַלָּה דַּעַתוֹ שֶׁלֹּא אֵיכְפַּת לוֹ הַדְּבַר, וְאֵינוֹ חָפֵץ שֶׁ יִסְלַח לוֹ, וּמִתְלוּצֵץ וְלוֹעַג חֲלִילָה עַל כָּל עֵינֵי הַסְּלִיחָה וְהַכִּפְרָה. עַל אִישׁ רַע מַעֲלָלִים כְּזֶה, אִמְרָה תּוֹרָה "כִּי אִזְ יַעֲשֶׂן אִף ה' וְקִנְאָתוֹ בְּאִישׁ הַהוּא וְגו'".

ביאורים

133. שֶׁהָן נוֹעְלִים דְּרָכֵי הַתְּשׁוּבָה בְּפָנֵי עוֹשֵׂיהֶם. כְּלוּמָר, עֲצֵם הָעוּוֹן גּוֹרֵם לְאָדָם שִׁיקְשָׁה עָלָיו מֵאֵד לְשׁוּב. 134. בְּצַעַר הַצִּיּוּר. הַמְצַטַּעֵר בְּשַׁעֲה שַׁעוֹשִׁים תְּשׁוּבָה, כִּי הִרִי מַעֲיָקָרִי הַתְּשׁוּבָה הוּא הַצַּעַר וְהַחֲרָטָה וְהוֹדִיו. 135. שֶׁהִמְחִילָתָה. שְׁחֻלְק עֲלֵיהֶם גּוֹרֵמַת לוֹ לְפָרוֹשׁ מֵהֶם. 136. עֲלֵיהֶן. אַחֲרֵיהֶן. 137. גּוֹרֵם. לֵהֵן (רַמְבַּ"ם).

מִן הָעוֹלָם ¹³⁸ כְּאוֹתוֹ הָאִישׁ (עֵינֵי סְנֵהֲרִין קו"ב בַּהֲשַׁמְטוֹת הַש"ס וְתַבִּין), וּבְזִמְנֵן שֶׁנִּטְרָד לֹא יִמָּצֵא מְלַמֵּד שְׁמוּרָה לוֹ דְּרָךְ הָאֶמֶת; וְהַשּׁוֹנֵא אֶת הַתּוֹכָחוֹת, שֶׁהִרִי לֹא הֵנִיחַ לוֹ דְּרָךְ, שֶׁהִתּוֹכָחוֹת גּוֹרְמוֹת לְתְּשׁוּבָה, שֶׁבְּזִמְנֵן שְׁמוּדִיעִים לְאָדָם חֲטָאִיו וּמְכַלִּימֵין אוֹתוֹ - הַיּוֹר בְּתְּשׁוּבָה, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: ¹³⁹ "זָכַר אֶל תְּשׁוּבָה וְגו'" ¹⁴⁰ מְמַרִים הֵייתֶם עִם ה' וְגו'" (רַבִּים ט, ז), ¹⁴¹ "וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת וְגו'" (שֵׁם כט, ג), ¹⁴² "עִם נָבֵל" ¹⁴³ וְלֹא חָכֵם וְגו'" (שֵׁם לב, ז). וְכֵן יִשְׁעִיה הִנְבִּיא ¹⁴⁴ הוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁחֲזָרוּ בְּתְּשׁוּבָה. לְפִיכָךְ צָרִיךְ כָּל קָהֵל וְקָהֵל

ביאורים

138. כְּאוֹתוֹ הָאִישׁ. הוּא יֵשׁוּ הַנוֹצְרִי. עֵינֵי כָל הַמַּעֲשֶׂה בַּמַּסַּכַּת סְנֵהֲרִין (קז): בַּהֲשַׁמְטוֹת הַש"ס וּבַמַּסַּכַּת סוּטָה (מו). 139. זָכַר אֶל תְּשׁוּבָה וְגו'. מִשֶּׁה רַבִּינוּ מוֹזִיר לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מַה שֶׁהוֹרִיזוּ אֶת ה' בַּמַּדְבָּר מֵהַיּוֹם שִׁיצְאוּ מִמִּצְרַיִם. 140. מְמַרִים הֵייתֶם עִם ה'. אִף שְׂרָאִיתֶם אֶת הַשְּׂכִינָה סְרַבְתֶּם לְשִׁמּוּעַ וְהִלַּכְתֶּם נֶגֶד ה'. 141. וְלֹא נָתַן ה' לָכֶם לֵב לְדַעַת. כְּלוּמָר, אִף שְׂרָאִיתֶם אֶת כָּל הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים, לֹא הִיתָה בְּכֶם דַּעַת לְהַכִּיר מִתּוֹךְ כֵּךְ אֶת חֲסִדֵי הַקֶּבֶ"ה וּלְיַדְבֵּק בּוֹ (רַש"י וְרַ"ם). 142. עִם נָבֵל. שַׁעוֹשִׁים עֲצֻמִּים כְּאִילוֹ שִׁכְחוּ אֶת כָּל הַטּוֹב וְהַחֲסֵד הַעֲשׂוּי לָהֶם, וְהַמַּחְזִיר רַעְיָה לְמִי שֶׁהִטִּיב עִמּוֹ קְרוֹי נָבֵל (רַש"י וְרַמְבַּ"ן). 143. וְלֹא חָכֵם. אֵינֶם מִתְּבוֹנְנִים אֶל הָעֵתִיד שִׁישׁ בִּידוֹ שֶׁל הַקֶּבֶ"ה לְהִיטִיב וְלַהֲרַע עַל הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וְהָרָעִים, וְכִמוֹ שֶׁאִמְרוּ חוֹז"ל (תַּמִּיד לב). 'אִיזִיהוּ חָכֵם הַרְוָא אֶת הַנוֹלָד', שֶׁהוּא הַמְּבִינִן בְּלִבּוֹ אֶת הַדְּבָרִים הָעֵתִידִים לְהִיטִיב וְנִזְהָר מֵהֶם (רַש"י). 144. הוֹכִיחַ אֶת יִשְׂרָאֵל. וְכֵן כָּל הַנְּבִיאִים הוֹכִיחוּ לְיִשְׂרָאֵל (כַּת"י).

¹⁴⁵ להעמיד אחד מחבמיהם, ¹⁴⁶ וְאֵין וירא-שמים מנעוריו ואהוב להם, שיהא מוכיח לקהל להתוודים בתשובה. וזה ששניא את התוכחות אינו בא למוכיח ולא שומע דבריו, ולפיכך יעמד בחטאיו, ^(*) שהם טובים בעיניו.

יז. שהם טובים בעיניו. כתב רבינו יונה (שע"ת ב, ח): "ויש אנשים רבים ימנע מהם אור התשובה, כי הם זכאים וטהורים בעיניהם, ולא יתעשתו (-יחשבו) על תיקון מעשיהם, כי ידמו בנפשם שהם מתוקנים, והם חטאים לה' מאד. הלוא כתוב (קהלת ז, כ): 'כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא', והאנשים ההם מאשר הם בוזים לדבר עוונות לא ירגישו ולא יבינו למו, או הודע אליהם חטאתם ונשכחה מלבם אחרי-כן, והנה כמו החולה שאינו מרגיש בחליו, ולא יחשוב על הרפואה, ויכבד חליו תמיד עד אשר לא יוכל להרפא, ופעמים תהיה נסיבה (-הסיבה) לזאת מקוצר בינתם, [כי יש חטאים אשר בכדי להרגישם, להבינם ולהכיר בהם, צריך העמקה גדולה והבנה יתירה בדרכי התורה והמצוה ועבודת ה', וצריך לשקוד על דלתות המוסר וחכמיו כדי לעמוד על סודם של דברים ('פתח השער')], כי לא יבואו לדרוש אלוקים, ודעת דרכיו לא יחפצון, על-כן לא ישקדו על דלתות חכמים ותלמידיהם, כענין שנאמר (משלי טו, יב): 'לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך'". עכ"ד.

ביאורים

145. להעמיד אחד מחבמיהם וכו'. בילקוט שמעוני הושע סי' תקל"ג על הפסוק "קחו עמכם דברים" - "רבי נחמיה אומר קחו עמכם קראים טובים דרשנים טובים כגון רבי לוי בר סיסי וחביריו". [דרש 'דברים' מלשון 'דברנים' (בני בנימין)]. 146. זקן. כי נאה לדרשן להיות זקן. כמובא במסכת ברכות (כח). על רבי אלעזר בן עזריה שביים שהתמנה לנשיא והיה בן ח"י שנים התרחש לו נס ונעשו לו שמונה עשרה שורות של שיער לבן, כדי שיהיה ראוי לנשיאות, ומכאן ראינו התנאי לדרשן שיהיה זקן. ובמסכת תענית (טו).

ומאותם ארבעה ועשרים דברים יש חמשה דברים, העושה אותם ¹⁴⁷ אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה, לפי שהם ¹⁴⁸ עבדות שבין אדם לחברו, ואינו יודע חברו שחטא לו ¹⁵⁰ שיבקש ¹⁵¹ ממנו מחילה. ואילו הם: ¹⁵² המקלל את הרבים, ולא קלל ¹⁵³ אדם ידוע ¹⁵⁴ שיבקש ממנו מחילה; ¹⁵⁵ והחולק עם הגנב, כי הוא חושב שאין זה גנבה, כי אני לא גנבתי, ואפילו אם ירצה לשוב ולתחזיר - למי יחזיר, כי הוא אינו יודע כמי גנב הגנב, ¹⁵⁶ והוא ¹⁵⁷ מחזיק ידי הגנב

ביאורים

אמרו גם כן שמעמיד זקן ופרקו נאה (מהר"ץ חיות, ברכות כח). 147. אי אפשר לו שישוב בתשובה גמורה. כלומר, כשרוצה לשוב עליהן בתשובה מגלה כי אין לו יכולת לעשות זאת. 148. עבדות שבין אדם לחברו. כגון החובל בחבירו, או המקלל, או הגוזל, ואפילו המקניטו בדברים (רמב"ם, תשובה ב, ט). 149. ואינו יודע חברו שחטא לו. החוטא אינו מכיר את מי שחטא כנגדו. 150. שיבקש. בכת"י הגירסא: כדי שיחזיר לו, או שיבקש. 151. ממנו מחילה. והרי עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים - או אחד מגורמי-הכפרה האחרים - מכפר עליהן עד שירצה ויפייס את מי שכנגדו חטא, ויבקש ממנו שימחול לו. 152. המקלל. כל המקלל אחד מישראל לוקה שנאמר "לא תקלל חרש" (ויקרא יט, יד), ולמה נאמר חרש, שאפילו זה שאינו שומע ולא נצטער בקללה זו - לוקה על קללתו. (רמב"ם, סנהדרין פכ"ו ה"א). 153. אדם ידוע. אדם מסוים. 154. שיבקש ממנו מחילה. שאז יכול וצריך לבקש ממנו מחילה. 155. והחולק עם הגנב. מתחלק עמו במה שגנב. 156. והוא מחזיק וכו'. בכת"י: ועוד, כי הוא מחזיק וכו'. 157. מחזיק ידי הגנב. מחזק ידיו ומראה לו

¹⁵⁸ וּמַחֲטִיא אוֹתוֹ; וְהַמוֹצֵא אֶבְדָּה ¹⁵⁹ וְאֵינוֹ מִכְרִיו עָלֶיהָ
¹⁶⁰ לְהַחְזִיר לְבַעֲלֶיהָ, וּבְשִׁרְוֹצָה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה אֵינוֹ
 יוֹדֵעַ שֶׁל מִי הִיָּתָה; וְהָאוֹכֵל שׁוֹר עֲנִיִּים, יְתוֹמִים וְאַלְמָנוֹת
 - ¹⁶² אֱלוֹ בְנֵי-אָדָם אֲמָלָלִים הֵם, וְאֵינָם יוֹדְעִים

ביאורים

שנוח בעיניו במקום לגעור בו ולהוכיחו על גנבתו. ¹⁵⁸ ומחטיא אותו. להבא, שגורם לו לגנוב גניבות נוספות. ¹⁵⁹ ואינו מכריו עליה. סמוך למועד מציאתה. ¹⁶⁰ להחזיר לבעליה. על מנת להחזירה לבעליה, ע"י שישמע את ההכרזה ויבוא ויאמר למוצא את סימני האבדה. ¹⁶¹ וכשרוצה לעשות תשובה אינו יודע של מי היתה. לאחר זמן כשיעשה תשובה אינו יודע למי יחזיר (לשון הרמב"ם). כלומר, מאחר וחלף זמן ממציאת האבדה, שוב לא ישים הבעלים לב להכרזה, ויקשה מאוד למוצא האבדה למצוא את בעליה כדי להשיבה לו. ¹⁶² אלו בני-אדם אומללים הם ואינם יודעים ומפורסמים. מפני שאלו אומללים הם ויכול לאכול השור הגזול שלהן, מה שאין כן בשאר בני-אדם. ועוד טעם שני מפני שאינן יודעים ומפורסמים ('כסף משנה' תשובה ד, ג). ¹⁶³ ואינם יודעים ומפורסמים וגולים מעיר לעיר. הרמב"ם הוסיף: "ואין להם מכיר כדי שידע שור זה של מי הוא ויחזירו לו". וביאר המאירי ('חבור התשובה' מאמר א' פ"ד ד"ה ואמנם ענין) דבריו: "מפני שבני אדם אלו אינם יודעים ומפורסמים אבל גולים מבית לבית מעיר לעיר וממדינה למדינה ואין לדבר סוף, ולסוף הימים כשיתעורר לשוב לא ימצאם ולא יכירם ולא יוכל לצאת ידי חובת הגולה בתשובה מעולה". והוסיף המאירי: "שהעניינים המדוכאים בעניים והאומללים לחסרונם לא יתעוררו כלל לתבוע מי שגולם מצד היות טענתם בזויה, ובדי העשיר יחרישו אמיתת דבריו, כי תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות, ולכן יחרישו לגזוליהם ולחומסיהם, כמו שהעיד באמרם (ישעיה א, כג) 'יתום לא ישפוט וריב אלמנה לא יבא אליהם', כי ראתה היותם נמנעים משפוט משפט היותם ותדמה שגם כן תשחית דבריה בזה ולא תבא אליהם כלל... והנה טבע האדם קשה ורחוק להחזיר גזולתו, קל וחומר בגזל הנאכל

יה. ואינו יודע עד ומפרסמים, וגולים מעיר לעיר, היכן מגיע הטיה זו וזה האוכל אינו יודע של מי הוא שיחזיר לו; ויש אומרים (ראה בהשגות הראב"ד הלכות תשובה פ"ד ה"ג) ¹⁶⁴ "שוד" בדל"ת, לשון דחק, פרוש שהוא דוחק אלו העניים בחוב שהן חייבים לו עד ¹⁶⁵ שמחליטים לו קרקעותיהם או מטלטלים שלהם ¹⁶⁶ בפחות משוים, ואינו חושב שיש בזה חטא, כי יאמר שלי אני נוטל! והמקבל ¹⁶⁷ שחד להטות דין, ¹⁶⁸ ואינו יודע ¹⁶⁹ עד

ביאורים

שהעידו (חולין פט). על קושיו בפרט, ואם כן כל שכן שיהיה קשה ורחוק להשיב גזלה למי שלא יתעורר כלל לתבעה, ובזה הצד תתעכב התשובה מזה. ¹⁶⁴ שוד בדל"ת. כלומר, והאוכל שוד עניים, ולישנא דקרא נקט "משוד עניים" (תהלים יב, ו), ופירושו: השוד שעושים לעניים. (מצו"ד). ¹⁶⁵ שמחליטים לו קרקעותיהם. שנותנים לו - עבור החוב - את קרקעותיהם לצמיתות ולחלוטין. ¹⁶⁶ בפחות משוים. מחמת שדוחק אותם ואין סיפק בידם למכרם בשוויים. ¹⁶⁷ שחד. משמעות המלה "שוחד" - "שהוא חד" (כתובות קה:). כלומר, שעל ידו נעשה לבם של הנותן והמקבל אחד (רש"י). ¹⁶⁸ ואינו יודע. אינו יודע (רמב"ם). ¹⁶⁹ עד היכן מגיע הטיה זו וכו'. כלומר, שלא ישיב אל לבו לאמר שלא כדין דנתי, שהדין תלוי בשיקול הדעת, ויש לו רגלים לומר יפה דנתי, וכיון שקבל השוחד, לעולם לבו ודעתו נוטים לצד זכותו ולא לצד חובתו ('כסף משנה' תשובה, ד, ג). וב'לחם משנה' (שם) פירש: אדם שמקבל שוחד והטה את הדין, אם היה יודע בודאי שראובן פטור לתת לשמעון מנה והוא חייבו לתת לו בשביל שוחד שקבל משמעון, ודאי שהיה יכול לחזור בתשובה, שיחזיר לראובן המנה. אבל מאחר שהשוחד יעור עיני חכמים הוא חושב כשלוקח שוחד משמעון וחייב לראובן, שלא הטה את הדין כלל, אלא שלקח שוחד לחייב את האמת, מפני

היכן מגיע הפניה זו ¹⁷⁰ וכמה פתח וכמה כוחה. בשעה

שביקש מלך סדום
לתת לאברהם אבינו

את הרכוש שהגיע לידו בנצחו את המלכים, אמר אברהם: "הרימותי ידי (לשון שבועה. רש"י) אל ה' אל עליון וגו', אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך" וגו' (בראשית יד, כב-כג). וקשה להבין, הרי ה' ברך את אברהם בכל, וא"כ מה הוא הנסיון הגדול שהיה כאן לאברהם עד שהוצרך להשבע על כך, וכי היה אברהם חסר חוט או שרוך נעל? ונראה בטעם הדבר שהשביע אברהם את עצמו שלא ליטול מן הרכוש מאומה, על פי מה שידוע בשם הגר"י סלנטר זצ"ל שהאדם הוא הדיין על כל מעשיו, וכל רגע ורגע הוא דן ומכריע מה יעשה. וכשם שהשוחד פוסל את הדיין מלדון את הדין, כך גם כל נגיעה פוסלת את האדם מלהיות דיין על עצמו. ולכן חוששים הצדיקים על עצמם שמא תהיה להם "נגיעה" אפילו במשהו, כי ה"נגיעה" אין לה שיעור, והשוחד יעור עיני פקחים, יהיה פקח וצדיק כאשר יהיה. ועל כן הצדיקים כובלים את עצמם ומשביעים את יצורם, כדי שלא להניח מקום לשום נגיעה, ומשום כן נשבע אברהם. ומצינו שכשם שנשבע אלישע: "חי ה' וגו' אם אקח" (מלכים ב, ה, טז), כך גם נשבע גיחזי: "חי ה' וגו' ולקחתני" (שם כ), והיינו שגיחזי שגבור בתורה היה (ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב), סבר שכבוד שמים מחייב לקחת מנעמן, ולכן השביע אף הוא את יצורו. רואים אנו עד כמה "נגיעה" מטעה את האדם לחשוב שלא רק שמעשה היתר הוא זה, אלא שיש בדבר כבוד שמים, עד שהשביע את עצמו פן ימנע מלקחת.

ביאורים

שטעה בעיונו מחמת השוחד ונראה לו שהדין עם שמעון... וזהו ואומר 'אינו יודע עד היכן מגיע הטיה זו', כלומר, זאת הטיית הדין אינו יודע עד היכן היה, למי הטה את הדין, ועד היכן כח ההטייה שהטה זה את הדין, כלומר לכמה אנשים הטה הדין ולכמה לא הטה דזה טעה בעיונו שלמי שהטה סבור הוא שלא הטה. ו'בארבעה טורי אבן' פירש: שאחרים שראו שזה דן את הדין כך, המה סבורים באמת שהדין כך וגם המה דנים כך, וזה שכתב רבינו 'אינו יודע עד היכן...' שכמה אנשים שלמדו ממנו יטו גם-כן הדין על פיו שהדבר יש לו רגלים לילך מזה לזה. 170. וכמה כוחה כדי שיחזיר הדבר. ועוד וכו'.

כדי שיחזיר הדבר. ועוד, הוא מחזיק ידי זה שהטה לו
הדין ומחטיא אותו.

**ומאותן ארבעה ועשרים דברים יש חמשה דברים
שהעושה אותן ¹⁷¹ אין חזקתו לשוב מהן,
לפי שהן דברים קלים בעיני רב בני-אדם, ונמצא חוטא ¹⁷²
והוא אין נראה לו חטא. ואלו הם: האוכל מפעודה
שאינה מספקת לבעליה, כגון אדם שנכנס לבית עני,
¹⁷³ והוא מזמין לו הרבה, ואינו עושה ¹⁷⁴ ברצון לבו,
¹⁷⁵ אלא שהוא מתבייש ממונו ¹⁷⁶ להזמין מעט, ¹⁷⁷ וזה אינו
נראה לו ¹⁷⁸ חטא בזה, כי הוא חושב שאוכל פרשותו ולא
בעל-ביתו; והמשתמש ¹⁷⁹ בעבטו ¹⁸⁰ של עני, אפלו אינו**

ביאורים

ברמב"ם הגירסא: "וכמה הוא כוחה כדי שיחזיר, שהדבר יש לו רגלים. ועוד וכו'". 171. אין חזקתו לשוב מהן. כלומר, חזקה היא שלא ישוב עליהם בתשובה. 172. והוא אין נראה לו חטא. ידמה לו שאין זה חטא, וא"כ איך ישוב בתשובה. 173. והוא מזמין לו הרבה. מכין לו הרבה אוכל עד שלא נשאר אוכל לו ולבני ביתו. 174. ברצון לבו. ברצון גמור ובלב שלם. 175. אלא. רק מפני. 176. להזמין מעט. להכין לזמנו מעט. 177. וזה. האורח. 178. חטא בזה. שהוא חוטא בזה. וברמב"ם (תשובה פ"ד ה"ד) כתב שזה אבק גזל. 179. בעבטו. במשכונו של עני, כגון אם הלוח לעני ונתן לו העני משכון. 180. של עני. במסכת ב"מ (קיד): מבואר דאף בשל עשיר אסור להשתמש. ומה שאמר 'בעבטו של עני' מפני שהם על הרוב הנושים (הלווים)

¹⁸¹ אֵלָא קָרְדִּים וּמַחְרָשָׁה, וְאוֹמֵר
בְּלִבּוֹ: לֹא חִסְרִיתִי מֵהֶם וְחָרִי לֹא
נִזְלָתִי; וְהַמִּסְתַּכֵּל בַּעֲרִיזוֹת, כִּי
הַמִּסְתַּכֵּל הוֹשֵׁב בְּלִבּוֹ: אֵין בְּקֶךָ
כְּלוּם, שֶׁהוּא אוֹמֵר: וְכִי בַּעֲלִיתִי
¹⁸² אוֹ קָרְבָתִי?! וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ
¹⁸³ שְׂרָאוֹת הָעֵין עוֹזֵן גָּדוֹל, (יט)

יט. שראות העין עיון גדול. במסכת ברכות (ברכות סא.) דרשו על הפסוק (משלי יא, כא) "יד ליד לא ינקה רע" - "כל המרצה מעות מידו לידה, כדי להסתכל בה (-איש המונה מטבעות לידה של אשה, כדי למצוא אמתלה להסתכל בה), לא ינקה מדינה של גיהנם".

ואמרו עוד (שבת סד.): "מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה (-בדור-המדבר, אחר הנצחון במלחמת-מדין, כשבאו שרי-הצבא אל משה ואמרו לו: "ונקרב את קרבן ה'... לכפר על נפשותינו". במדבר לא, ג)? מפני שזנו עיניהם מן הערוה וכו'. ובמסכת ברכות (כד.) אמרו: "אמר רב ששת: מפני מה מנה הכתוב (שם) תכשיטין שבחוץ [אצעדה וצמיד טבעת געיל]" עם תכשיטין שבפנים [כומז" - המונח על גוף האשה במקום צנוע]? לומר לך, שכל המסתכל באצבע קטנה של אשה, כאילו מסתכל במקום התורף (במקום הערוה). ואמרו עוד (ע"ז כ.): "ונשמרתם מכל דבר רע" (דברים כג, י) - "שלא יסתכל אדם באשה נאה ואפילו היא פנויה, באשת איש (שאיסורה חמור יותר) ואפילו היא מכווערת". ובמסכת נדרים (כ.) אמרו: "רבי אחא ברבי יאשיה אומר: כל הצופה בנשים סופו בא לידי עבירה, וכל המסתכל בעקיבה של אשה הויין ליה בנים שאין מהוגנין" וכו'. ובמסכת כלה (פ"א): "כל המסתכל באשה בכוונה כאילו בא עליה" וכו'. "כל המסתכל בעקיבה של אשה הויין לו בנים בעלי מומין חגרין סומין אלמין חרשין".

ביאורים

והממשכנים את כליהם. (מאירי). ¹⁸¹ אלא קרדים ומחרשה. דהיינו כלים שאין ההיזק ניכר בהם, שאינם נפסדים בשימושם. ¹⁸² או קרבתי. או קרבתי אצלה (כת"י). כלומר, בנגיעה וכדו'. ¹⁸³ שראות. שראיתי.

שֶׁהִיא גוֹרֶמֶת לְגוֹפֶן שֶׁל הָעֲרִיזוֹת, שֶׁנֶּאֱמַר: ¹⁸⁴ וְלֹא תִתּוֹרוּ
אֲחֵרִי לְכַבְּכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (במדבר טו, לט); וְהַמִּסְתַּכֵּד
בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ, אוֹמֵר בְּלִבּוֹ שֶׁלֹּא חָטָא, לִפִּי שְׂאִין חֲבֵרוֹ
עוֹמֵד אֵצְלוֹ וְלֹא הִגִּיעַ לוֹ בִּשְׁת וְלֹא בִישׁוֹ, אֵלָא שֶׁהוּא
¹⁸⁵ עוֹרֵךְ מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים וְחֻכָּמָתוֹ ¹⁸⁶ וְחֲרִיפוֹתָיו ¹⁸⁷ וְיִתְרָה
מִמַּעֲשֵׂה חֲבֵרוֹ וְחֻכָּמָתוֹ וְחֲרִיפוֹתָיו, ¹⁸⁸ וְהַשׁוֹמֵעַ דְּבָרָיו
יִהְיֶה הוּא מְכַבֵּד בְּעֵינָיו וְחֲבֵרוֹ בְּזוּי; ¹⁸⁹ וְהַחוֹשֵׁד
¹⁹⁰ בְּכִשְׂרִים בְּלִבּוֹ, וְאוֹמֵר שְׂאִינוֹ חוֹטָא, לִפִּי שֶׁהוּא אוֹמֵר:
¹⁹¹ מָה עָשִׂיתִי? וְהִלּוּא לֹא עָשִׂיתִי שׁוֹם דָּבָר, אֵלָא חֲשָׁד
¹⁹² בְּעַלְמָא! וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁחֲחָשָׁד עוֹזֵן גָּדוֹל, שְׂמִישִׁים
אֲדָם כְּשֶׁר בְּדַעְתּוֹ כְּבַעַל-עֲבֵרוֹת.

ביאורים

¹⁸⁴. ולא תתורו אחרי לכבכם ואחרי עיניכם. לשון 'תור' משמע חיפוש ובידיקה, כמו שמצינו אצל המרגלים שנאמר בהם: 'ישוּבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ' (במדבר יג, כה), שהלכו לרגל את הארץ להסתכל בה ולבדוק את טיבה, כך לא ילך אדם אחר מראה עיניו וחמדת לבו, כי הלב והעינים הם כמו מרגלים לגוף, לפי שהעין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות. (תנחומא, הובא ברש"י במדבר טו, לט). ¹⁸⁵. עורך. משוה. ¹⁸⁶. וחריופותיו. פקחותו של עצמו. ¹⁸⁷. יותר ממעשה חברו. ברמב"ם ובכת"י: למול מעשה חברו. ¹⁸⁸. והשומע דבריו יהיה הוא מכובד. בכת"י: "ובעיני השומע דבריו, יהיה הוא מכובד". וברמב"ם: "כדי שיראה מכללן שהוא מכובד". ¹⁸⁹. והחושד בכשרים בלבד, ואומר שאינו חוטא, לפי וכו'. ברמב"ם וכת"י: והחושד בכשרים, אומר בלבד שאינו חוטא, לפי וכו'. ¹⁹⁰. בכשרים. שמייחס להם עבירה שאין בהם. ¹⁹¹. מה עשיתי. מה עשיתי לו. (כת"י). ¹⁹². בעלמא.

וּמֵאֹתָם אֲרַבְּעָה וְעֶשְׂרִים דְּבָרִים יֵשׁ חֲמִשָּׁה מֵהֶם, הָעוֹשֶׂה אוֹתָם נִמְשָׁךְ אַחֲרֵיהֶם תָּמִיד, וְקָשִׁים הֵם לְפָרֵשׁ מֵהֶם, לְפִיכָךְ צָרִיךְ הָאָדָם לְהִזָּהֵר בָּהֶם מְאֹד שֶׁמָּא יִדְבֹּק בָּהֶם, וְהֵם בָּלֵם רְעוּת רְעוּת עַד מָאֹד. וְאֵלּוּ הֵם:¹⁹³
רְכִילוּת,¹⁹⁴ **וְלִשּׁוֹן הָרַע, וּבַעַל־פֶּעַם,**¹⁹⁶ **וּבַעַל מַחֲשָׁבָה רָעָה, וְהַמְתַּחֲבֵר לְרִשְׁעוֹ, (ב) מִפְּנֵי שֶׁהוּא**

כ. מפני שהוא לומד ממעשיו. כתב הגר"א (משלי יג, כ): "ודרך האדם להיות נמשך במדותיו ומעשיו אחר מי שיתחבר עמו". והוא עפ"ד הרמב"ם (דעות ו א) שכתב: "דרך ברייתו של אדם להיות נמשך בדעותיו ובמעשיו אחר רעיו וחבריו ונוהג במנהג אנשי מדינתו. לפיכך צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים תמיד כדי שילמד ממעשיהם,

ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחושך כדי שלא ילמד ממעשיהם...".
 מצנינו בתפילת יעקב אבינו, קודם פגישתו עם עשו, שהתפלל "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" (בראשית לב, יב), מבאר ה"בית הלוי" כי יעקב אבינו התייאר משני הדברים: גם מפני שפירות דמים - אם ילחם נגדו, וגם מפני התקרבות יתירה של עשו - אם יכרות עמו ברית שלום. ומכיון ש"גדול המחטאיו יותר

ביאורים

בעלמא הוא (כת"י). אלא חשד שמא עשה או לא עשה (רמב"ם).¹⁹³ רעות רעות. דעות רעות (רמב"ם וכת"י).¹⁹⁴ רכילות. איזה הוא רכיל, זה שהוא טוען דברים והולך מזה לזה ואומר כך וכך אמר פלוני (עליו), כך וכך שמעתי על פלוני (שעשה נגדך דבר מה, או רוצה לעשות), אע"פ שהוא אומר אמת הרי זה מחריב את העולם (רמב"ם, דעות פ"ז ה"ב וקס"מ שם).¹⁹⁵ ולשון הרע. הוא המספר בגנות חבירו אע"פ שאומר אמת.¹⁹⁶ ובעל מחשבה רעה. ההוררי עבירה.

מן ההורגו" ביקש קודם כל "הצילני נא מיד אחי" - מפני אחרותו של זה, ורק אחר כך "מיד עשו". שכן הפחד שצריך להיות מ"עשו" הוא בראש ובראשונה כאשר הוא "אחי" - כשיש עמו קשרי ידידות ואחווה, וככל שיותר נתרחק מאחרותו של עשו ונקיים "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי", כן תקטן הסכנה ממנו. כא. האחד שבינו לבין המקום ב"ה לבד... והמין השני שבו אדם להכירו. מבואר בדברי רבותינו, שלא יתכן שאדם יהיה שלם

לומד ממעשיו, כי כשהוא תמיד אצל הרשע ורואה מעשיו אז הם¹⁹⁷ רשומים בלבו, והוא שאמר שלמה: "וְרָעָה כְּסִילִים יִרְעוּ" (משלי יג, כ). כל אלו הדברים וכיוצא בהן אף-על-פי שמעבדים את התשובה מכל-מקום אינם מונעים את התשובה, אלא,¹⁹⁹ אם עשה אדם תשובה מהם²⁰⁰ הרי הוא בעל-תשובה ויש לו חלק לעולם הבא.

הָעוֹזְנוֹת שְׁנֵי מִיָּנִים הֵם:
 (כא) **הָאֶחָד - שְׁבִינּוּ**

לְבִין הַמָּקוֹם בְּרוּךְ הוּא לְבָד,²⁰¹ כְּגוֹן תְּפִלִּין וְצִיצִית וְסֶכֶה

ביאורים

197. רשומים. נרשמים (כת"י).¹⁹⁸ ורועה כסילים ירוע. המחבר עצמו לכסילים (-לטפשים) להיות לו לרעים, ישובר וירוצץ עמהם, כי ילמד מהם וגמולו ישיב לו (מצודת דוד).¹⁹⁹ אם עשה אדם תשובה מהם. אם הצליח לשוב עליהם למרות הקושי שיש בדבר.²⁰⁰ הרי הוא בעל תשובה. שאין לך דבר העומד בפני התשובה.²⁰¹ כגון תפילין וציצית וכו'. אם ביטל מצוות אלו.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

במצוות שבין אדם למקום אם אינו שלם במצוות שבין אדם לחבירו, וכן לא יתכן להיות שלם במצוות שבין אדם לחבירו אם אינו שלם במצוות שבין אדם למקום, ואחד תלוי בשני. וממילא לא יתכן לתקן אחד מהם ללא השני. על פי זה ביאר בספר "בית יצחק" (פרשת כי תשא) שכאשר אמר הקב"ה למשה "לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו" וגו' (שמות לב, ח-ז), לא שבר את הלוחות, ורק לאחר מכן כאשר ירד מן ההר נאמר "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר" (שם יט). ומדוע המתין מלשברם עד שירד מן ההר? וכי היה מסופק חלילה בדברי השם יתעלה?! אלא, דזאת ידוע שמצוות השם יתעלה נחלקים לשני חלקים, מצוות שבין אדם למקום ומצוות שבין אדם לחבירו. והנה חמש דברות הראשונות המה מצוות שבין אדם למקום, והם היו כתובים על לוח הראשון, וחמש דברות האחרונות הכתובים על לוח השני המה מצוות שבין אדם לחבירו. ולזאת כשאמר לו הקב"ה למשה לך רד כי שחת עמך וגו' עשו להם עגל מסכה וגו' שהוא מן המצוות שבין אדם למקום, חשב משה, הן אמנם קלקלו במצוות שבין אדם למקום, אבל המצוות שבין אדם לחבירו נשאר אצלם בקיומם, ולזאת צריכין ליקח הלוחות משום לוח השני שכתובין בו המצוות שבין אדם לחבירו. ולכן כתוב "וירד משה מן ההר ושני לוחות בידו", (וכן בפרשת עקב: "ושני לוחות הברית על שתי ידי"), דייק לומר "ושני" לרמז שאף שהלוח הראשון לא היה צריך ליקח אחרי שכבר עברו עליו, לקחם מפני לוח השני. אך כאשר קרב אל המחנה, "וירא את העגל ומחולות", העגל הוא עבודה זרה, והמחולות הוא מה שכתוב לעיל שם (לב, ו) "ויקומו לצחק", אשר יש במשמע הזה גלוי עריות ושפיכות דמים - שהרגו את חור, כדפירש רש"י ע"ש, הבין כעת משה, דמשום שעברו על מצוות שבין אדם למקום, לזאת עברו גם על מצוות שבין אדם לחבירו, כי הא בהא תליא, דבאמת השני לוחות קשורים יחד וצמודים זה בזה, ומצוות שבין אדם לחבירו צריכין לימשך מהלוח הראשון, שאם אינו עושה צדקה וחסד לחבירו מפני יראת שמים רק מפני השכלתו ורוח האנושית אשר בקרבו - אין לו יסוד קיים, ובכל רגע הוא עומד ליפול. וכאשר ראה משה רבינו שעברו גם על לוח השני, שיבר את הלוחות,

עיונים

ארחות

שער התשובה

צדיקים

וְכִיזָצָא בְּאֵלֹהֵי הַמִּין הַשֵּׁנִי -
שִׁבִּין אָדָם²⁰³ לְחִבְרוֹ. אוֹתָן
הָעֲבֵרוֹת שִׁבִּין אָדָם לְמָקוֹם בְּרוּךְ
הוּא, יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה²⁰⁴ בְּאוֹתוֹ עֲנִין

כי אחרי שעברו על כולו אם כן למה להם הלוחות. וכמו כן להיפך, לא יתכן שאדם יהיה שלם במצוות שבין אדם למקום אם לא מתוקן במצוות שבין אדם לחבירו, וכמו שכתב החזו"א (אמונה ובטחון): "מן המונחים הקיימים כי תיקון המדות מתייחס לאלה המצוות שהם בין אדם לחבירו, וחובת היראה בשביל מצוות שבין אדם למקום ית', ומן המונח הזה קיימת הדעה כי יש בני אדם שלמים במצוות שבין אדם למקום ית' וחסרים בתיקון המדות והם רעים בין אדם לחבירו. אמנם אין דעה זו קיימת באמת לחודר אל פנימיות חזיון הזה, כי האמת, זה שמדותיו כברייתן ולא הותקנו על פי המוסר והדעה והוא מסור בידי יצרו ואין יצרו מסור בידו, לא יתכן שייהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה הוא רק מפני שאינו פוגש בהן התנגדות מטעם אחת המדות המגונות, אבל בהפגשו בהתנגשות שלהן לא תעמוד יראתו בפניהן". ומביא לכך החזו"א דוגמא: "חרד שמכבדים אותו לעלות לתורה ואין הכיבוד מספיק לו לפי מעלתו ולכן הוא אינו עולה - מידת הכבוד שבו גרמה לו לעבור על לאו מן התורה שכתוב: "ועזובי ה' יכלו" - זה שקורין לו לעלות לתורה ואינו עולה".

ביאורים

202. **שבין אדם לחבירו.** החוטא נגד חבירו, כגון החובלו, או המקללו, או הגוזלו, ואפילו המקניטו בדברים (רמב"ם הלכ' תשובה ב, ט). 203. **לחבירו.** החוטא נגד חבירו חוטא בכפליים: נגד חבירו, ונגד ה' שהזהירו מלחטוא נגד חבירו. בכדי לתקן את שחטא נגד חבירו, צריך ליתן לו מה שחייב לו ולרצותו; ובכדי לתקן את שחטא נגד ה', צריך לחזור בתשובה. אך כל עוד לא תיקן את חטאו נגד חבירו, אין תשובתו מועילה אפילו כלפי חטאו לשמים (מנחת חינוך, שסד, לב). 204. **באותו ענין שעבר.** ב'פת לחם' ביאר, שאין צריך לומר שלא יחזור על אותן עבירות שחטא בהם בעבר, אלא אף בדברים המותרים העלולים להביאו לחטוא - ג"כ ישמר מהם, כגון, אם אכל דברים

שֶׁעָבַר, כְּגוֹן אִם לֹא קָם מִצּוֹת עֲשֵׂה, וְשֶׁתִּדָּל לְקָם; אִם לֹא עָסַק בְּגִמְלוֹת-חֲסִדִּים, וְיָמַח מֵעַת הַתְּשׁוּבָה וְאֵילָף לְגִמּוֹל חֲסִד; וְאִם עָבַר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְיָתֵן בְּלִבּוֹ שְׁלֹא יַעֲבֹר מֵעַתָּה וְאֵילָף. כָּלְלוֹ שֶׁל דָּבָר: מִי שֶׁרוּצָה לְהִיטֵב מִכַּעֲלֵי-הַתְּשׁוּבָה הַשְּׁלָמִים, צָרִיךְ לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה גְּדוֹלָה בְּלִבּוֹ. וְאִין הָעֲנִין כְּמוֹ שְׁחֹשְׁבִים הָעוֹלָם, ²⁰⁵כִּי לֹא יִחַשֵׁב בַּעַל-תְּשׁוּבָה אֲלָא מִי שֶׁעָבַר עֲבֻרוֹת ²⁰⁶יְדוּעוֹת, כְּגוֹן מִי שֶׁבָּא עַל כּוֹתֵית אוֹ עַל אִשְׁת-אִישׁ אוֹ שֶׁנִּגַּב אוֹ כִּיּוֹצֵא בָּאֵלוֹ, וְאִין הָעֲנִין כֵּן, כִּי יֵשׁ גְּזֻלִּים הַרְבֵּה ²⁰⁷שְׂאִינָן יוֹדְעִין שֶׁהֵם גְּזֻלִּים, כְּגוֹן מִי שֶׁקּוֹרָא חֲבָרוֹ לְדוֹן עֲמוֹ, וְיִידַע שְׂאִינָן חֵיב לוֹ מְאֻמָּה, אֲבָל הוּא מִתְכַּוֵּן לְהַקְנִיטוֹ וּלְצַעֲרוֹ וּלְהַפְסִידוֹ ²⁰⁸שִׁיפּוֹר מַעוֹתָיו, וְאִינֹ מַעֲלָה בְּלִבּוֹ שֶׁזָּה הַדָּבָר הוּא גִּזְלֵי. אָדָם הַמְּשִׁבֵּעַ אֶת חֲבָרוֹ שְׁבוּעָה ²⁰⁹אִפְלוֹ בְּדִין, יֵשׁ לוֹ עֲנֹשׁ בְּזָה. וְכַעֲנִין זֶה אָדָם עוֹשֶׂה

ביאורים

אסורים, יגדור את עצמו גם מאכילת דברים מותרים העלולים להביא אותו לידי אכילת דברים אסורים. אם חטא בעריות, יקדש את עצמו במותר לו. ואם חילל שבתות ומועדים, ישמור אותם מעתה בקדושה יתירה. ²⁰⁵כי לא יחשב בעלי תשובה. כי אין צורך לשוב בתשובה. ²⁰⁶יְדוּעוֹת. הידועות בחומרתן ומפורסמות לכל שהן אסורות. ²⁰⁷שְׂאִינָן יודעים. אינם מודעים לכך. ²⁰⁸שיפור מעותיו. עבור הוצאות הדין וכדומה. ²⁰⁹אפילו בדין. אף אם טענת התובע אמת. ²¹⁰יש לו עונש בזה. כמבואר במסכת שבועות (לט:). שכאשר הנתבע כופר בתביעה ועומד להשבע שאינו חייב, העומדים

בְּכָל יוֹם וּבְכָל שָׁעָה חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת שֶׁל עֲבֻרוֹת. כִּי צָדָּה? אָדָם חֵיב לְהַתְפַּלֵּל ²¹¹בְּכוֹנָה וּלְכַרֵּךְ כָּל הַבְּרוּכוֹת בְּכוֹנָה, וְיֵשׁ מַעֲשִׂים בָּעוֹלָם הַמְּכֻוָּנִים בְּכָל לֵבָם. וְכָכָה יֵשׁ בְּכָל הַמִּצְוֹת ²¹²עֲנִינִים שְׂאִפְלוֹ ²¹³גְּדוֹלֵי הַדּוֹר הַזֶּה אִינָם נִזְהָרִים בָּהֶם, מִחֲמַת שְׂאִינָם שְׂמִים עַל לֵבָם וּמִחֲמַת ²¹⁴שְׂאִינָם לוֹמְדִים הַמִּצְוֹת וְהַמְדוֹת הַטּוֹבוֹת. לָכֵן מִי שֶׁנִּדְבָּר לוֹ לְבֹא לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה שְׁלָמָה, יִהְיֶה רָגִיל לְהִגּוֹת בְּסִפֵּר "אֲרָחוֹת צְדִיקִים" הַזֶּה, וְכֹן יִרְאֶה מַעוֹתוֹ כְּמָה שֶׁטַּעַה כָּל יָמָיו, וְיִתְבּוֹנֵן עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר שִׁיקְרָא אִם

ביאורים

שם אומרים זה לזה כלשון הפסוק (במדבר טז, כו): "סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה". מלשון זה משמע שמתייחסים לשני בעלי הדין כרשעים. שואלת הגמרא, בשלמא זה שנשבע - עומד באיסור אם נשבע לשקר, ולכן נקרא "רשע", אלא זה המשביעו מדוע נקרא רשע, הלא הוא עצמו אינו נשבע, אלא בעל דינו שהתחייב לו שבועה בגלל טענתו? מבארת הגמרא כפי ששנינו בברייתא: רבי שמעון בן טרפון אומר, נאמר (שמות כב, י'): "שבועת ה' תהיה בין שניהם", מלמד שחל עונש השבועה על שניהם. אף אם טענת התובע אמת - איננו מנוקה מעוון, שהיה לו לדקדק למסור את ממונו ליד אדם נאמן, וכיון שלא דקדק, הוא גרם להם לבוא לידי חילול השם על ידי שבועת השקר של הנתבע, לפיכך אף התובע נקרא "רשע". (עפ"י רש"י שם). ²¹¹בכוונה. לכוון פירוש המילים שמוציא מפיו. ²¹²ענינים. ענינים רבים (כת"י). פרטים רבים לקיום המצוה בשלימות. ²¹³גדולי הדור הזה. פרנסי הדור. (עלי אורח). ²¹⁴שאינם לומדים המצוות והמדות הטובות. על בוויים בעיון ובהעמקה אלא בשטחיות וברפיון.

ארחות שער התשובה צדיקים

קִים אוֹתוֹ וְאִם לֹא; ²¹⁵וְאִם יִרְאֶה
שֶׁלֹא קִים, יִשְׁתַּדֵּל וְיִטְרִיחַ בְּכָל כַּחוֹ
כְּדִי לְקִימוֹ. וְגַם יִהְיֶה רִגְלִי ²¹⁶בְּסִפְרֵי
הַמִּצְוֹת לְהַגִּית בּוֹ וּלְהַבִּין כָּל מִצְוָה
כְּמִשְׁפָּטָה, וְיִתֵּן לִבִּי עַל כָּל מִצְוָה
לְקִים ²¹⁷כְּמֵאמְרָהּ. וְזֶה הָעֵנֶן הוּא
הַדֶּרֶךְ הַגָּדוֹל בְּדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה,
(כ) לְעִשְׂוֹת תְּשׁוּבָה מְבֹל דְּבַר וְדָבָר
בְּפָנֶי עֲצָמוֹ.

כב. לעשות תשובה
מכל דבר ודבר בפני
עצמו. אמנם, מן
הראוי לדעת כי מצות
התשובה כפי שהיא
מבוארת בראשונים,
כוללת שינוי קיצוני
וחד של כל המעשים -
זהירות מכל העבירות,
ושמירת כל המצוות
כהלכתן לכל פרטיהן
ודקדוקיהן. "זה הדרך
אשר ילך בה... ישוב
ויפשפש במעשיו,
ולא יעוות לפי כוחו
אפילו פסיעה אחת" (יסוד התשובה לרבינו יונה). "דרך התשובה... אדם
שלא הורגל ביראת שמים יעשה עצמו כשכיר יום, ויאמר בבוקר: בהיום הזה
אהיה עבד נאמן לאדון הכל, ואזהר בכל היום מכעס ושקר ושנאה ותחרות
וקנאה, ומלהסתכל בנשים, ואמחול כל מה שעשו לי" (סמ"ג עשין ט"ז).
אלא שלמדנו מרבותינו גדולי הדורות שכיום דרך זו כמעט איננה אפשרית,
ולמעט יחידי סגולה, מי שמנסה לחזור בתשובה באופן זה נוחל כשלון
ומפח נפש. צא וראה מה שכתב הסבא מקלם, עוד לפני למעלה ממאה
שנה: "הן אמת כי חוק התשובה הוא לקבל עליו לשמור כל התורה כולה,
אבל בעונותינו הרבים אנחנו רואים כי רחוקים אנחנו עדיין משמירת
כל התורה בפרטיה ודקדוקיה" (פנקס הקבלות אות ט"ז). ובאר יחזקאל
(מכתב ק"כ) כתב המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל: "מצד הדין צריך
האדם לחשוב עצה וקבלה על שמירת כל התורה כולה, ומיהו האדם אשר

ביאורים

215. ואם יראה שלא קיים. ואם יראה בו דבר שלא קיים. (כת"י). 216. בספר
המצוות. להרמב"ם. 217. כמאמרה. בכל פרטיה.

עיונים ארחות שער התשובה צדיקים

בידו להשיג קבלה של
קיימא על כל הנ"ל?"
וכך כותב החפץ חיים
(בית ישראל פ"ה):
"אף שלשוב בתשובה
שלמה על כל מה
שקלקלנו בפעם אחת
בזמן קצר אי אפשר,
מכל מקום יש בידינו
להתחיל בתשובה
בהדרגה, היינו לתקן
מתחילה מעט את כח
הדיבור... ובמשך איזה
זמן יראה להזהר מכל
חלקי דיבור האסור.
ואחר כך יראה לתקן
מה שקלקל בכח
המחשבה וראיית
העינים... ואחר כך
יתקן מה שקלקל

ארחות שער התשובה צדיקים

וְיִשׁ עֲבֵרוֹת שֶׁבִּין אָדָם לְחֶבְרֹו,
אֲשֶׁר הֵן קִשּׁוֹת מְאֹד לְתַקֵּן
וּלְעִשְׂוֹת תְּשׁוּבָה. כְּגוֹן אָדָם שֶׁהִרְגֵּל
בְּגֹזֵל כָּל יָמָיו, ²¹⁸וְאִינוֹ יוֹדֵעַ מִמִּי
גֹזֵל, אוֹ אִינוֹ יוֹדֵעַ ²¹⁹הֵיכָן הוּא דָּר,
אוֹ שֶׁמָּא הֵלֵךְ לוֹ ²²⁰לְמַדְיֹנוֹת הַיָּם,
אוֹ שֶׁמָּא אֶבֶד הַמַּעֲוֹת ²²¹שִׁישׁ לוֹ
לְהַשִּׁיב. וְיִשׁ שֶׁנִּהְיָ בְּעֲבֵרוֹת כָּל יָמָיו
²²²עַד שֶׁהוּא מְרַגֵּל בָּהֶן וּמְלַמֵּד,
כִּמוֹ שֶׁאָמַר: ²²³"לְמַדּוֹ לְשׁוֹנֵם דְּבַר
שֶׁקֶר ²²⁴הָעוֹה נִלְאֹו" (ירמיה ט, ד).
וְיִשׁ מִי שֶׁבָּא עַל הָעֲרֹה וְהוֹלִיד
במעשה ככל אשר יהיה ביכולתו מעט מעט, עד שבהמשך הזמן יתקן
הרבה עניינים, ויקובל זה לפני הקב"ה ויחשב לנו ששבנו בתשובה
כראוי".

ביאורים

218. ואינו יודע ממי גזל. כגון שגול מהרבה אנשים. 219. היכן הוא. הנגזל.
220. למדיניות הים. ואין באפשרותו למצוא אותו שם. 221. שיש לו להשיב.
שצריך להחזיר ואין לו ממון משלו להשיב לנגזל. 222. עד שהוא מורגל
בהן ומלומד. שנעשו לו כטבע עד שקשה לו מאוד לפרוש מהם. 223. למדו
לשונם דבר שקר. הרגילו את לשונם לדבר שקר כי מתמידים בזה (מצודת
דוד). 224. העוה נלאו. יגעו וטרחו לעוות את דרכם (רש"י), עד שהורגלו בה.

מִמֶּנָּה ²²⁵ בֵּן, וְהִתְרַפָּה לֹא תִמּוּשׁ. וַיֵּשׁ מִי שְׁרָגִיל ²²⁶
²²⁷ בְּדַבְרֵי כֹזֵב וּלְסַפֵּר גָּנָאי עַל בְּנֵי-אָדָם. וַיֵּשׁ מִי שֶׁהָדִית ²²⁸
 בְּנֵי-אָדָם וְהִתְעָה אוֹתָם לְדַבֵּר אִסּוּר. וַיֵּשׁ מִי שֶׁרֹּאֶה בְּנֵי-
 אָדָם הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ רָעָה וְתַעֲזוּ מִן הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, וְזֶה הָיָה
 יֵרֵא מֵהֶם לְהוֹכִיחָם, אוֹ הָיָה מִתְפַּנֵּשׁ מֵהֶם, עַד שֶׁנִּמְנָע
 לְהוֹרֹת לָהֶם הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, עָלָיו הַכְּתוּב אוֹמֵר: "הוּא
 רָשָׁע בַּעֲוֹנוֹ יָמוּת, ²²⁹ וְדָמוֹ מִדֶּרֶךְ אֲבִקְשׁ" (יחזקאל ג, יח).
 בְּכָל אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים וְכִיּוֹצֵא בָהֶם ²³⁰ קָשָׁה בָהֶם מְאֹד
 הַתְּשׁוּבָה.

אך יש תקנה גדולה לתקן הכל. מתחלה יחשב החוטא ²³¹
 בְּכָל עֲוֲנוֹ הַתְּשׁוּבָה, וְיִרְאֶה וַיִּבִּין ²³² בְּכָל

ביאורים

225. בן. ממזר. 226. והתרפה לא תמוש. אי אפשר לו לתקן את הקלקול, והתוצאה המחפירה תשאר לעולם. 227. בדברי כוזב. דברי שקר. 228. שהדית בני אדם. הסית אותם והשפיע עליהם להיות נדחים מדרך האמת. 229. ודמו מדרך אבקש. תקבל עונש על מיתתו, כי אם היית מזהירו, אולי היה שב מדרכו ולא היה מת (מצו"ד), ומדובר כשיש בידו להוכיח, ככתוב שם בענין. (טוב הלבנון). 230. קשה בהם מאד התשובה. שבכל אלו קשה לתקן מה שקלקל. 231. בכל עניני התשובה. כלומר, יתקן את אשר עיוות - מה אשר בכוחו ויכלתו לעשות, אם גזל ישיב את הגזילה, אם ציער או הרע לאחר, יפייסנו ויבקש את מחילתו. 232. בכל חלקי התשובה. הם עשרים עיקרי התשובה שמנאם רבינו לעיל.

כג. אז הקב"ה מקל עליו עניני התשובה ומדריכו לדרך ישר לתשובה. במסכת סוכה (נב): נאמר: "יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו... ואלמלא הקב"ה שעוזר לו אינו יכול...". וביאר הגר"א שחז"ל כוונו בזה לעיקר גדול ונכבד אשר כל אושר הצלחת האנושי תולה עליו. והענין כך הוא: אף שהקב"ה מסר הכח באדם לכבוש את יצרו באמצעות הרוח השוכן בקרבו - לא תשלם המעשה ביד האדם, וקשה מאוד על האדם לבוא אל תכליתה, ואין בידו רק להתחיל המלאכה ולעשות כל מה שבכוחו לעשות. והשלמת המלאכה היא בעזר אלקי המלווה לאדם להביא אותה אל הפועל הגמור. וה' ית' הוא בוחן לב וחוקר כליות ומבין מתי עשה האדם שלו ומה בכחו לעשות, וכשרואה שכל אשר היה לאל ידו לעשות עשה ואין בכחו לעשות, וכל חשקו אל הטוב, אז ילוה אליו העזר אלקי ממרומים, ויגמור בעדו וישלים מה שחסר ממנו, וזולת זאת לא ישלח לו עזרו מקודש. וזהו שכוונו חז"ל באמרם 'צופה רשע לצדיק' - יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו, ה' לא יעזבנו בידו' - שהקב"ה עוזר לו. ובאו חז"ל לפרש מתי עוזר לו הקב"ה, בזמן שעשה האדם כל מה שבכחו לעשות לכבוש את יצרו, ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו לעשות יותר, מפני שבא כבר עד קצה גבול יכולתו במעשהו ואין לאל ידו לעשות יותר, אז ישלח עזרו מקדש ולא יעזבנו בידו, אולם אם יש לו יכולת עדיין לעשות יותר מממה שעשה כבר ואינו עושה, גם ה' לא יעזור לו. (חידושי וביאורי הגר"א, סוכה שם, וראה 'תולדות אדם' ח"א דף מ"ה).

ביאורים

233. לעשות. ככל מה שיוכל לעשות (כת"י). כלומר, יתאמץ בכל כחו עד היכן שידו מגעת לתקן. 234. בסתר ובגלוי. שלא יהיה הבדל בהנהגתו בסתר לבין הנהגתו בגלוי, וזהו סימן שמעשיו לשם שמים.

²³⁵מִקֵּל עָלָיו עֲנִינֵי הַתְּשׁוּבָה וּמִדְרִיכֹו לְדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל
לְתִשְׁבּוּבָה, כְּגוֹן אִם הוֹלִיד בֶּן מַעֲרִיזוֹת - הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-
הוא יִכְרִית אוֹתוֹ הַזֶּרַע וַיִּשְׁתַּכַּח הַדָּבָר כְּאִלּוּ לֹא הָיָה;
²³⁷וְאִם גּוֹל מִמּוֹן - הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא יִזְמִין לוֹ מִמּוֹן
וַיַּפְרַע לִנְגּוֹל, ²³⁸וַיִּרְצֶנּוּ וַיִּמְחַל לוֹ; וְאִם עָשָׂה לְאָדָם דָּבָר
[רַע] כְּגוֹפוֹ אוֹ כְּמִמּוֹנוֹ - יִכְנִים לוֹ הַבּוֹרָא וַיִּתְּבַרַךְ רָצוֹן
וְאֶהְיֶה בְּלִבּוֹ שִׁימְחֵל לוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: ²³⁹"בְּרַצוֹת ה'
דְּרַבִּי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ" (משלי טז, ז); וְאִם
אוֹתוֹ שֶׁנִּגְזַל ²⁴⁰רָחוֹק מִמּוֹנוֹ - הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא
²⁴¹יִקְרַבְנוּ אֲצִלּוֹ עַד שִׁירְצָהוּ וַיִּמְחַל לוֹ; וְאִם לֹא
יָדַע ²⁴²הַשְּׁבוֹן הַמִּמּוֹן וַאֲיֵנו מִכִּיר הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר גּוֹל -
יִתֵּן לוֹ הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא שִׁיעֲשֶׂה צָרָכִי רַבִּים, כְּגוֹן
לְכַנּוֹת גֶּשֶׁר אוֹ ²⁴³לְתַקֵּן בָּאֲרוֹת אוֹ לְכַנּוֹת בְּתֵי-כְנַסְיֹות

ביאורים

235. מקל עליו עניני התשובה. יומין לו מוצא קל לתקן את אשר עיוות.
236. יכרית אותו הזרע. הפסול מן העולם שלא יהיו לו צאצאים. 237. ואם
גול ממון. ואין לו לשלם לנגזל. 238. וירצנו וימחל לו. יפייסו עד שיסלח
לו. 239. ברצות וגו'. כשרצויים לפני ה' אורחות חיי האדם, גם אויביו
יתהפכו לאוהביו ויחלימו אותו. 240. רחוק ממנו. ואינו יודע היכן הוא דר,
או אינו יכול להגיע אליו עקב המרחק. 241. יקרבונו אצלו. יסבב ה' שהם
יפגשו, כך שיוכל לשלם לו ולהתפייס עמו. 242. חשבון הממון. כמה גזל.
243. לתקן בארות. להתקין בארות מים בדרכים שאין מצוי בהם שתייה,
וישמשו מאגרי מים לציבור, כך שגם הנגזלים הבלתי ידועים יבואו לשתות

²⁴⁴אוֹ שְׂאֵר צָרָכִי רַבִּים, וַיְהִי
הַנָּאָה מִמֶּנּוּ לְכָל הָעוֹלָם: ²⁴⁵לְמִי
שֶׁנִּגְזַל מִמֶּנּוּ וְגַם לְאַחֲרִים. וְאִם יָמוּת
הַנְּגוֹל - ²⁴⁶יָשִׁיב הַמִּמּוֹן לְיוֹרְשָׁיו.
הַזִּיקָן כְּגוֹפוֹ אוֹ דָּבָר עָלָיו דְּפִי - יִלָּךְ
עַל קִבְרוֹ כְּמַעֲמַד עֲשָׂרָה בְּנֵי-אָדָם
וַיִּכְקֹשׁ מִחִילָה מֵאֵת הַשֵּׁם וַיִּתְּבַרַךְ
וּכְאֹתוֹ, וְהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוא יִמְחַל
לוֹ. וְאֶמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוּרֵנָם לְבִרְכָּהּ:
אֵין הַתְּשׁוּבָה נִמְנָעַת מִן הַחוּטָא
²⁴⁷אֵלָא מִפְּנֵי רַע לִבּוֹ, (כד) אֲכָל מִי
שִׁרְצָה לְהִתְקַרֵּב ²⁴⁸אֶל הָאֱלֹהִים,

פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים
שיהיו עגלות וקרונות נכנסים בהם" (שהש"ר ה' ג'). אם אדם באמת בא

ביאורים

מן המים, ויהנו מאותן מעות. (ראה רש"י ב"ק צד:). 244. או שאר צרכי
רבים. המביאים תועלת לכלל, כגון לנדב ספרים לבית המדרש ללמוד
בהם, ואולי יומין ה' שילמד בו גם הנגזל (אהבת חסד נ, א). 245. למי שגזל
ממנו. אמנם, אין זו השבה מושלמת. (רש"י יבמות כא. תוס' ב"ב לה: פח:).
246. ישיב הממון ליורשיו. יעזרה ה' למצוא את יורשיו ויחזיר להם הגזילה.
247. אלא מפני רוע לבו. רק מי שלבו רע ואינו רוצה לשוב באמת ובתמים.
248. אל האלוקים. ולתקן מה שעוות.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

עיונים

לא יסגר שְׁעֵרֵי הַתְּשׁוּבָה לְפָנָיו, אֵךְ
פּוֹתַח לֹו שְׁעֵרֵי הַתְּשׁוּבָה וּמוֹרָה לֹו
הַדֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, וְכֵתִיב: ²⁴⁹טוֹב וַיֵּשֶׁר
ה', עַל-כֵּן ²⁵⁰יִזְרֶה חֲטָאִים בְּדֶרֶךְ
(תהלים כה, ח); וְאָמַר: ²⁵¹וּבִקְשֶׁתָם
מִשֶּׁם אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִצָּאתָ, כִּי
תִדְרָשְׁנָו כָּל לִבְכָּךְ וּבְכָל נַפְשְׁךָ
(דברים ד, כט); וְאָמַר: ²⁵²כִּי קָרוֹב

ליטהר, אז על אף
הטינופת וטמטום הלב
הנורא שעליו, מתקיים
בו הפסוק: "ונתתי
לכם לב חדש, ורוח
חדשה אתן בקרבכם,
והסירותי את לב האבן
מבשרכם ונתתי לכם
לב בשר" (יחזקאל לו,
כו). וראה מהרש"א
(ברכות י). שכתב:
"המבקש רחמים
על עצמו להחזירו
בתשובה, הרי זה בכלל

הרוצה ליטהר, ומסייעין לו".

אולם צעד אחד צריך לעשות, וכדי להתחיל ולנקוב כחודו של מחט ב"כותל
הברזל" של טמטום הלב (כלשון הגר"ס באור ישראל י"ד), יש לדעת שגם
כאן חל הכלל של "מדה טובה מרובה ממדת פורענות". אם גדול כוחה של
עבירה לכסות ולהסתיר, כוחה של מצוה גדול יותר, וכל מצוה שאדם עושה
מטהרת את לבו ומקרבת אותו לעולם הרוחני, וז"ל הגר"י בלאזר (כוכבי אור
מכתב י"ד): "כמו אשר עבירה מטמטמת לבו של אדם, כך בלי ספק המצוה
תשרה על האדם רוח קדושה - לפתוח שדמת לבבו ולרכך אותו, ואז מעט
מעט יבין וירגיש ותתחזק אצלו החרטה".

ביאורים

249. טוב וישר ה'. לפי שהוא טוב וישר ורוצה להיטיב לכל וחפץ להצדיק
בריותיו. (רש"י ומצו"ד). 250. יורה חטאים בדרך. שהוא מורה לחטאים
דרך שיעשו תשובה (ילק"ו ש). 251. ובקשתם וגו'. אם תבקשו מתוך הגלות
את קרבת ה', תתקבל בקשתך ותמצא קרבת אלוקים, אמנם זהו רק אם
תבקש אותו באמת ובתמימות. 252. כי קרוב וגו'. הרמב"ן (דברים ל, יא)
כתב שזה מדבר על מצות התשובה, כי קל להשיגה אם ירצה האדם.

ארחות

שער התשובה

צדיקים

אֱלֹיךָ הַדֶּבֶר מְאֹד, ²⁵³בְּפִיךָ וּבִלְבְּבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ (שם ל, יד);
וְאָמַר: "קָרוֹב ה' לְכָל קָרְאִיו, לְכָל אֲשֶׁר יִקְרָאָהוּ
²⁵⁴בְּאַמָּתוֹ" (תהלים קמה, יח).

ביאורים

253. בפיך ובלבבך לעשותו. שיתודו את עוונם ואת אבותם בפייהם,
וישובו בלבם אל ה', ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות. (רמב"ן,
שם). 254. באמת. רוצה לומר בלב, שיהיה פיו ולבו שווים ולא יכחיש הלב
מאמר פיו (מצודת דוד).

אורחות ישראל

כדי להגשים מטרה זו מקיים הארגון פעילות מגוונת בנושא זה, ובראשה - הפצת הלימוד בחוברות "ארחות המוסר" בשיעורי תורה ברחבי הארץ, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי חינוך לבנות.

לפניכם סקירה קצרה על פעולות הארגון:

בית מדרש גבוה "אורחות
יושר" מאגד בתוכו קבוצ נבחר
של מגידי שיעורים, אשר להם
נסיון רב של שנים במסירת
שיעורים בבקאות ובעיון,
בהלכה ובמוסר, בהסברה
בהירה וקולחת. בביהמ"ד
עוסקים הרבנים שליט"א
בהכנת השיעורים הנאמרים
על ידם, הן בדף היומי
והן בסוגיות עיוניות
והלכתיות.

בית מדרש גבוה למגידי שיעורים

סדרי מוסר בכוללי האברכים

הוקמה על ידינו מסגרת ללימוד
חוברות "ארחות המוסר" בכוללי
האברכים, לאחר סדרי הלימוד הקבועים, על
מנת להטמיע את חשיבות העיסוק בספרי
מוסר באופן מיוחד לעמלי תורה, בבחינת
"ראשית חכמה יראת ה'", לחיזוק ביראת
שמים ובתיקון המעשים והמידות כיאה
ללגיון של מלך.

64
כוללי

"מדרשת בת-שבע"

"כח תאמר לבית יעקב". לזכרה הדגול של
הרבנית מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר נתפרסמה
ביראתה, בצדקתה ובמעשיה המופלאים, הקמנו מסלול
מיוחד לבנות ישראל, בבתי הספר, בסמינרים ובשיעורים
לנשים. לימוד מתוך חוברות "ארחות המוסר" נעשה הן
במסגרת הלימודים בבתי הספר והן בפעילויות שונות, וכן
בחוגים לנשים, תוך שימת דגש על נושאים כמו: אהבת
תורה, יראת שמים, צניעות ומידות טובות.

מכון "ארחות המוסר"

צוות תלמידי חכמים מופלגים, אשר ניהונו בידע רב
ומעמיק בספרות התורנית הענפה, שוקד על הוצאה
לאור של ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים,
מבוארים בטוב טעם, ומעוטרים ב"עיונים" מתוך דברי רבותינו -
ראשונים ואחרונים. החומר מוגש בצורת חוברות חדשיות
עם חלוקה יומית, המופצות בכעשרים אלף עותקים, בשיעורי
תורה, בהיכלי הישיבות והכוללים, בתלמודי תורה ובבתי
הכנסת.

מורן שליט"א בכנס סיום ספר "ארחות יושר"

206
שיעורים

שיעורי תורה ברחבי הארץ

זכינו בס"ד להקים שיעורי תורה, ולשלב בשיעורי תורה הקיימים
בכל רחבי הארץ את לימוד המוסר, כאשר בסוף כל שיעור לומדים בצוותא
קטע יומי אחד מתוך חוברות "ארחות המוסר". מעבר למעלת הקביעות אשר
בגינה לא יעבור יום בלי לימוד מוסר, ובנוסף על רכישת ידע מקיף בספרים
קדושים אלו, קיים גם "כח הציבור" באשר לומדים אלפי יהודים, גדולים וקטנים,
בכל יום את אותו הקטע. הרבנים שליט"א מקבלים מילגה חדשית המהווה
תמריץ ועידוד, ומדווחים במשוב בסוף החודש על רציפות הלימוד
ועקבותיו.

חוברות "ארחות המוסר" ללימוד מוסר יומי

עד עתה יצאו לאור:

י"א חוברות של ספר "ארחות יושר"
וט"ז חוברות מספר "ארחות צדיקים"

104
ת"ת

גם בתלמודי התורה ברחבי הארץ, עוסקים צאן-קדשים בלימוד המוסר המשובל בתכניות הלימודים, להחדרת יראת שמים ומידות טובות מגיל צעיר, כפי הוראתו הידועה של מרן בעל ה"קהילות יעקב" זצוק"ל. אין כמו חוברות אלו, הערוכות בצורה חדשנית, נוחה ונעימה, להאחיב על צעירי הצאן את לימוד המוסר אשר נחקק בקרבם כ"גירסא דינקותא", והשפעתו - אשר ניצניה ניכרים כבר עתה - תלך ותגבר לאורך ימים ושנים.

שיעורי מוסר בתלמודי התורה

חיזוק המוסר בהיכלי הישיבות

"סדר מוסר" הנהוג בישיבות מקדמת דנא, קיבל חיזוק רב ומשמעותי מאז יצאו לאור חוברות אלו. רבים רבים בחורי החמד אשר קובעים בהן את לימודם בסדר מוסר בהשתקקות ובהתלהבות, בהיותם עבדים מושב רוח מורענן בתוכן ובצורה, קנן חדש מלא ישן. מחזה מרנן לב לראות בני עליה יקרים מפז אשר נושאים באמתחתם חוברות אלו גם מחוץ לכללי הישיבה, והוגים בהם בלכתם בדרך, בנסיעה באוטובוס, בהמתנה במקומות שונים ובכל עת מצוא.

77
ישיבות

